

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 26 września 2013 r.

Poz. 5819

UCHWAŁA NR XXXVII/294/2013 RADY GMINY MSTÓW

z dnia 14 września 2013 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów

Na podstawie art.15 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 roku, poz. 594 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust.1,ust.3 i ust.4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz.1568 ze zmianami) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów, w brzmieniu załącznika nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Mstów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Mstów

Zdzisław Gołdy

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

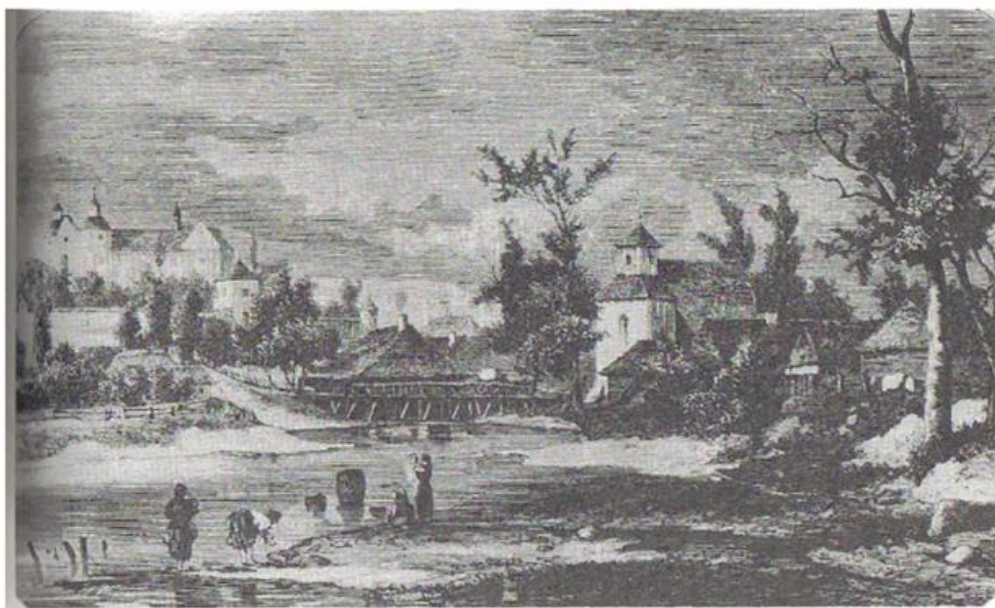
Załącznik nr 1
Do uchwały Rady Gminy nr XXXVII/294/2013 z dnia 14 września 2013r.
w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY MSTÓW

CZĘŚĆ I

ZARYS HISTORII GMINY MSTÓW

Oprac. Jadwiga Borowska-Antoniewicz

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

SPIS TREŚCI

- I. Wstęp
- II. Charakterystyka obszaru gminy Mstów
- III. Zarys historii obszaru gminy
  1. Przynależność administracyjna i kościelna
  2. Osadnictwo
  3. Onomastyka
  4. Stosunki własnościowe
- IV. Infrastruktura
  1. Dwory i folwarki
  2. Młyny, karczmy, browary
- V. Układy przestrzenne
  1. Układ urbanistyczny Mstowa
  2. Układy ruralistyczne
- VI. Zabudowa
  1. Zabudowa wsi
  2. Obiekty sakralne
  3. Kapliczki i krzyże przydrożne
  4. Obiekty sepulkralne
- VII. Mapy historyczne
- VIII. Bibliografia

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

I. WSTĘP

Obszar obecnej gminy Mstów posiada bogatą historię, którą należy pielęgnować i ocalić od zapomnienia. Sam Mstów- historyczne miasto jedno z najstarszych w Polsce i niewątpliwie najstarsze w regionie - wzrósł dzięki fundacji klasztornej , a jego dzieje były nierozdzielnie związane - aż do pocz. XIX stulecia z jego założycielami czyli kanonikami regularnymi laterańskimi. Również okoliczne osady wzrastały i rozwijały się w ścisłym związku z klasztorem. Większość osad zlokalizowanych na terenie obecnej gminy stanowiło uposażenie mstowskiego klasztoru, wymienione zostały po raz pierwszy w dokumencie z 1220 roku, wystawionym przez bpa krakowskiego Iwona Odrowąza.

Opracowanie „Programu opieki nad zabytkami” zatem byłoby niepełne bez przedstawienia chociażby w zarysie historii i - w dużej mierze utraconego już dziś - materialnego dziedzictwa kulturowego tej „ziemi”. Czynniki te zadecydowały o podzieleniu opracowania na dwie części. Pierwszą poświęcono historii i nieistniejącym świadectwom materialnym. Dołączono nie tylko materiał ikonograficzny w postaci drzeworytów i fotografii, ale także kartograficzny – najstarsze mapy historyczne, obejmujące obszar obecnej gminy Mstów .

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

II. CHARAKTERYSTYKA GMINY**II.1. Położenie, przynależność administracyjna,**

Gmina Mstów w całości położona jest w obrębie Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej, na wschodnim krańcu podjednostki – Wyżyny Częstochowskiej, zajmuje obszar 119,84 km², na którym zamieszkuje 10 117 osób. Gmina Mstów w obecnym kształcie terytorialnym powołana została uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach 6 czerwca 1972 r.

Na terenie gminy funkcjonuje 18 sołectw: Brzyszów, Cegielnia, Gąszczyk, Jaskrów, Jaźwiny, Kłobukowice, Kobyłczyce, Krasice, Kuchary, Kuśmierki, Latosówka, Łuszczyn, Małusy Małe, Małusy Wielkie, Mokrzysz, Pniaki Mokrzeszkie, Siedlec, Srocko, Rajsko, Wancerzów i Zawada. Od roku wchodzi w skład nowopowstałego województwa śląskiego, powiatu częstochowskiego.

Gmina Mstów od zachodu graniczy z grodzkim powiatem Częstochowa, ; od południa z gminami Olsztyn i Janów; od wschodu gminami Przyrów i Dąbrową Zieloną , a pod północy z gminami Kłomnice i Rędziny.

Obszar gminy Mstów obejmują dwie jednostki geologiczne. Zachodnia i centralna część gminy znajduje się na terenie Monokliny Śląsko – Krakowskiej, natomiast wschodnia na terenie Niecki Miechowskiej.

Procesy geologiczne wykształciły na omawianym terenie niezwykle urozmaiconą rzeźbę terenu, charakteryzującą się licznymi ostańcami krasowymi, mocno wykształconymi wzniesieniami i garbami terenowymi z wychodniami skał oraz wytworzonymi w wyniku procesów lodowcowych rozległymi wałami wydmowymi.

Znaczne obszary we wschodniej i południowej części porośnięte są lasami, głównie szpilkowymi i mieszanymi z przewagą gatunków szpilkowych.

III. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY.

1. Przynależność parafialna i administracyjna

Czynnikiem integrującym opisywany obszar była parafia. Od średniowiecza wszystkie wsie przynależne obecnie do gminy Mstów znajdowały się w zasięgu oddziaływania dwóch ośrodków parafialnych Mstowa i Żurawia. Z czego zdecydowana większość do parafii mstowskiej, były to: Brzyszków, Jaskrów, Małusy Małe i Wielkie, Srocko, Zawada. Jedynie Siedlec, Kobyłczyce i Mokrzesz należały do parafii Żuraw. Utworzona w średniowieczu organizacja kościelna utrwalona przez następne wieki przetrwała w nieznacznie zmienionej formie do czasów współczesnych.

Dość często zmieniała się natomiast przynależność administracyjna. Obszar gminy aż do rozbiorów przynależał do dwóch ziem krakowskiej i sieradzkiej, później województwa krakowskiego, powiatu lelowskiego i województwa sieradzkiego, powiatu radomszczańskiego (Kuchary, Kłobukowice, Łuszczyn).

W wieku XIX utworzona została gmina Mstów, od 1868 roku do 1952 siedzibą gminy był Wancerzów.

W latach 1975-1990 gmina funkcjonowała w ramach administracji nowoutworzonego województwa częstochowskiego, a po kolejnej reformie administracyjnej włączona została do powiatu częstochowskiego i stanowi część województwa śląskiego.

2. Osadnictwo

Procesy osadnicze w pradziejach i okresie wczesnohistorycznym szczególnie mocno zdeterminowane były warunkami środowiska naturalnego.

Najstarszą falą osadnictwa z epok kamienia, czyli paleolitu i mezolitu można wiązać z eksploatacją surowca krzemienno. Na terenie gminy Mstów zinwentaryzowano ok. 50 stanowisk. Ślady tego osadnictwa w postaci narzędzi krzemienno i półsurowca krzemienno można spotkać przede wszystkim w okolicach Latosówki, Kuchar, Krasic, Jaskrowa, Łuszczyna,

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Zawady, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowic, Mstowa, Siedlca, Mokrzeszy, Srocka i Brzyszcza. Ponadto w Latosówce, Łuszczynie, Kłobukowicach i Krasicach odkryto pracownie kamieniarskie. Natomiast w Jaskrowie, Wancerzowie, Rajsku i Łuszczynie, a więc w bliskim sąsiedztwie, odkryto obozowiska. W okolicach Krasic wskazano istnienie 3 osad (niestety bez dokładnej lokalizacji), datowanych na okres neolitu.

Bogato reprezentowana jest na omawianym obszarze epoka brązu, z grodziskiem na czele, posiadającym własną formę krajobrazową, z okresu halsztackiego, kultury łużyckiej, które wymaga szczególnego omówienia. Stanowisko to zlokalizowane jest w Gąszczyku, opodal Siedlca (Podlesie). Grodzisko ma charakter skalno-wyżynny i posiada kształt owalny zbliżony do nieregularnego czworokąta o powierzchni ok. 0,98 hektara. Otoczone jest wałem kamienno-ziemnym. Grodzisko ma charakter dwukulturowy. Znajdują się tam pozostałości po osadzie związanej z ludnością kultury łużyckiej, datowanej na 800-550 r. p.n.e. oraz po grodzisku wczesnośredniowiecznym z IX-X w. Prowadzone ostatnio prace wykopaliskowe pomogły w zlokalizowaniu zabudowań mieszkalnych wraz z paleniskami z okresu wczesnego średniowiecza. Ponadto udało się odsłonić prażnicę, czyli miejsce, w którym poddawano obróbce ziarna zbóż. Znaleziona została spora ilość fragmentów ceramiki z okresu ok. 750-550 p.n.e. o cechach charakterystycznych dla kultury łużyckiej oraz wczesnego średniowiecza (IX- XI w.). Ponadto znalezione zostały fragmenty przedmiotów metalowych m. in.: brązowa szpila, sprzączka do pasa.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Widok na grodzisko „Gąszczyk”

Z okresu halszackiego oprócz śladów osadniczych zidentyfikowano liczne osady w okolicach Jaskrowa, Wancerzowa, Łuszczyna, Zawady, Krasic, Srocka, Małus oraz Mstowa. Cmentarzyska ciałopalne w liczbie 4 odkryto w Mstowie, Kuśmierkach, Mokrzeszy i Małus Wielkich. Stanowiska z epoki żelaza okresu wpływów rzymskich, kultury przeworskiej reprezentują: osady w okolicach Kłobukowic, Krasic, Zawady oraz ślady osadnicze występujące w rejonie Rajska i Małus Wielkich i Małych.

Średniowieczne osady występują w rejonie Latosówki, Mstowa, Jaskrowa, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowic, Kuchar, Łuszczyna, Zawady, Siedlca, Mokrzeszy, Srocka oraz Małus Wielkich i Małych. Z okresu średniowiecza pochodzi także wspomniane już wyżej grodzisko Gąszczyk (ostatnia warstwa kulturowa).

Teren Jury Krakowsko-Częstochowskiej stosunkowo długo pozostawał porośnięty puszcza. Systematyczne karczowanie lasów i zakładanie osad nastąpiło dopiero w procesie kolonizacji, która na ziemiach polskich przebiegała w XIII-XIV stuleciu. Interesujący nas obszar również

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

kształtował się w tym właśnie czasie, a rozpoczęty wówczas proces osadniczy trwał właściwie do końca XV wieku.

Do grupy najstarszych osad w północno-wschodniej części jury, które odnotowane zostały w XIII stuleciu należą miejscowości zlokalizowane na obecnym obszarze gminy Mstów, skupione wokół nowoufundowanego klasztoru kanoników regularnych.

Dawnością metryki i znaczeniem osady nie tylko w dziejach regionu, ale także w dziejach wczesnośredniowiecznej Polski, wyróżnia się Mstów. Pierwszy zapis odnoszący się do Mstowa znajdujemy w bulli z 9 kwietnia 1193 roku papieża Celestyna III. Dokumentem tym potwierdzone zostały posiadłości i dziesięciny przynależne klasztorowi z Wyspy Piaskowej we Wrocławiu. Wymieniony tam Mstów z pewnością istniał wcześniej, rozwijając się u przeprawy przez Wartę, jednego z najważniejszych szlaków komunikacyjnych w Polsce wczesnopiastowskiej – wiodącego z Krakowa do Wielkopolski i dzielnic centralnych Łęczycę, Sieradz oraz Śląsk, przez Opole do Wrocławia. Pograniczne położenie, na styku ziemi krakowskiej, sieradzkiej i wieluńskiej – w niewielkim oddaleniu od dzielnic książąt śląskich, wzmagало znaczenie osady w okresie rozbicia dzielnicowego. W roku 1212 Mstów stał się miejscem zjazdu najwyższych dostojników kościelnych, z arcybiskupem Henrykiem Kietliczem i biskupem krakowskim Wincentym (Kadłubkiem), znanym kronikarzem na czele. W istniejącym już zapewne kościele mstowskim hierarchowie radzili nad zakończeniem sporu o elekcję biskupa poznańskiego Pawła. Według późniejszej relacji Jana Długosza kościół mstowski miał ufundować komes Piotr Włostowic, ale owa tradycja o początkach jednej z najstarszych parafii nie znajduje oparcia w źródłach z przełomu XII i XIII wieku.

Najistotniejszych informacji dostarcza dokument następcy mistrza Wincentego Kadłubka na biskupstwie krakowskim, Iwona z rodu Odrowążów, wystawiony w 1220 r., którym potwierdził klasztorowi kanoników regularnych w Mstowie, filii wspomnianego klasztoru na Piasku we Wrocławiu, posiadłości oraz dziesięciny z licznych wsi w bliższej i dalszej okolicy. Około połowy XIII wieku osada klasztorna posiadała już zapewne charakter wczesno miejski. Dowody na to znajdujemy w kolejnej bulli papieża

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Innocentego IV z 1250 roku, poświadczającej dobra i dochody klasztoru kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu, gdzie wymieniona została funkcjonująca w Mstowie komora celna, targ oraz karczmy. Wkrótce klasztor pozyskał od księcia łączycko-kujawskiego Kazimierza, syna Konrada Mazowieckiego, odcinek rzeki Warty do swobodnej eksploatacji, m.in. budując młyn i folusz.

Lokacja miasta na prawie niemieckim w odmianie średzkiej nastąpiła za zgodą księcia krakowskiego Bolesława Wstydliviego, udzielona na prośby kanoników regularnych, w 1279 roku. Książę uwolnił miasto i wsie należące do klasztoru od ciężarów prawa książęcego ,tj. od podatków na rzecz księcia oraz od jurysdykcji kasztelana i wojewody krakowskiego. Przywilej księcia Bolesława, zezwalający na posługiwanie się przez dobra klasztorne prawem średzkim, potwierdzili królowie Polski: Władysław Łokietek (1327) i Władysław Jagiełło (1405).

Miasto rozmierzono na 10-ciu łanach należących do mieszczan i 2 łanach przynależnych dziedzicznemu wójtowi. Był to obszar o powierzchni ok. 300 ha. Pomimo braku bezpośrednich dowodów, wiele wskazuje na to, że organizm miejski rozwijał się dokładnie na miejscu starej osady targowej. Przede wszystkim w pobliżu Mstowa nie występowała w późniejszym czasie ani osada z przymiotnikiem „stary” Mstów, Staromieście, ani zdrobniła nazwa Mstowa.

Nowy organizm miejski został urządzony zgodnie z obowiązującymi wówczas zasadami. W centralnym punkcie wymierzono rynek, w kształcie wydłużonego prostokąta z narożników, którego wybiegały ulice w układzie równoleżnikowym. Siedziba władz municypalnych usytuowana była na rynku. Niestety nie posiadamy informacji kiedy obiekt ów wzniesiono. Po raz pierwszy wspomniany został w 1791 r., a w 1811 roku mocno zniszczony, stary drewniany budynek rozebrano. Czy ratusz mstowski był od początku drewniany, czy wcześniejszy- jeśli taki istniał - wymurowano z kamienia? Jak wyglądał mstowski ratusz możemy się tylko domyślać . W Polsce zachował się jeden drewniany ratusz z XVIII wieku w Goniądzu na Podlasiu, inny - znany tylko z jednego rysunku- znajdował się w Nowej Częstochowie. Można domniemywać, iż mstowski ratusz nie odbiegał od tych wymienionych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Drewniany ratusz w Goniądzu, ryc. J. Gloger

W połowie XV wieku doszło do sporów granicznych pomiędzy diecezją krakowską a gnieźnieńską, klasztor włączono do diecezji gnieźnieńskiej, miasto natomiast do diecezji krakowskiej. Wówczas też zapadła decyzja o wybudowaniu kościoła parafialnego dla miasta. Nowy kościół otrzymał wezwanie św. Stanisława Biskupa.

Początkowo rozwój demograficzny i gospodarczy miasta przebiegał pomyślnie sytuując Mstów w rzędzie największych ośrodków miejskich w powiecie lelowskim. U schyłku średniowiecza (w latach siedemdziesiątych XV wieku) w Mstowie żyło około 600 mieszkańców w 105 domach. Istniało tu 15 jatek rzeźniczych i dwa młyny. Dobrze też rozwinięte było rzemiosło, co poświadczają stosunkowo liczne dokumenty – np. szewcy funkcjonowali już w 1401 r., kowale w 1412, garncarze w 1417, tkacze w latach 1445-1447, krawcy, rzeźnicy i młynarze w latach 1470-80. Nieco później pojawiają się w źródłach piwowarzy w 1501 r., w drugiej połowie XVI wieku występują piekarze, kuśnierze, bednarze, prasołowie (handlarze solą). Oprócz wymienionych rzemiosł w Mstowie w 1478 odnotowano introligatora, a w 1505 r. iluminatora, którzy działali zapewne w klasztorze.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów był wówczas ośrodkiem regionu posiadającego własny wykształcony rynek lokalny, w którym używano powszechnej miary zbożowej mstowskiej. W XV-wiecznych źródłach poświadczono także kontakty Mstowa z takimi miastami jak Wrocław, Brzeźnica czy Proszowice.

W XV i XVI wieku Mstów należał do grupy najprężniej rozwijających się miast w ziemi krakowskiej. Jednak już sto lat później sytuacja uległa zmianie, pojawiło się konkurencyjne miasto Częstochowa oraz niekorzystne dla Mstowa zmiany szlaków komunikacyjnych. Dotychczasowy trakt biegnący przez Lelów, Mstów i Częstochowę, zastąpiono innym, łączącym Lelów bezpośrednio z Częstochową, a idącym przez Olsztyn, co spowodowało omijanie Mstowa.

Z materiałów źródłowych wytworzonych w czasie Sejmu Wielkiego (1788-1792) wynika, iż na przestrzeni trzech wieków liczba mieszkańców praktycznie nie uległa zmianie, odnotowano bowiem (w różnych źródłach) 580 - 617 mieszkańców zajmujących 124 -131 domów. Klasztor posiadał 5 budynków, funkcjonowały 2 browary, 2 karczmy, młyn, folwark za miastem (2 domy), szpital oraz kamienicę (budynek zbudowany z kamienia).

Historia miasta jest nierozzerwalnie spleciona z historią klasztoru. W 1798 roku dobra klasztorne skonfiskowane zostały przez rząd pruski. W 1822 nastąpiła kasata klasztoru.

Na początku XIX wieku w mieście odnotowano 886 mieszkańców w tym 37 żydów oraz 150 domów z czego tylko 12 murowanych. Przez następne półwiecze liczba mieszkańców podwoiła się, głównie za sprawą ludności pochodzenia żydowskiego, która w 1860 roku wzrosła do 410, bez zmiany pozostała natomiast zabudowa miasta. Prawa miejskie utracił Mstów w 1870 roku.

Sieć osadnicza w rejonie Mstowa w swym zasadniczym kształcie była wynikiem procesów kolonizacyjnych, głównie w XIII i XIV stuleciu.

Proces formowania się jednostek osadniczych typu wiejskiego pozostawał w rozlicznych związkach z czynnikami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi. Do najistotniejszych niewątpliwie należał przebieg szlaków handlowych, rozwój urbanizacji. Należy zaznaczyć, iż osady z omawianego

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

obszaru pozostawały w ścisłym związku z klasztorem kanoników regularnych oraz miastem Mstowem, jednym z najstarszych w tym regionie.

Gęstość sieci osadniczej na terenie ob. gminy Mstów jest znaczna. Do końca XV wieku odnotowano 16 jednostek osadniczych, w postaci dobrze zorganizowanych wsi.

Trzynastowieczną metrykę posiadają: Zawada, Srocko, Siedlec, Mokresz, Kobyłczyce, Kłobukowice, Kuchary, Łuszczyn i Jaskrów. Wszystkie zostały wymienione w dokumencie wystawionym dla kanoników regularnych przez biskupa Iwona Odrowąża w 1220 roku. W 1388 roku pojawiły się w źródłach Małusy: Małusy Małe (Małusy Stare, Małusy Szlacheckie), oraz Małusy Wielkie (Małusy Błotne, Małusy Konwenckie, Księżę). Na początku XVI stulecia po raz pierwszy odnotowana została wieś Brzyszków przy okazji rozgraniczania w 1513 roku przez podkomorzego krakowskiego wsi Małusy Małe i Małusy Średnie od Mstowa.

Dwie osady: Rajsko-młyn, Krasice oraz Wancerzów odnotowano w XVIII wieku w materiałach z czasów Sejmu Wielkiego (1788-1792) oraz mapie de Perthesa.

W dziewiętnastym stuleciu sieć osadnicza została dopełniona kilkoma osadami. Powstały wówczas Jaźwiny, wieś utworzona na gruntach Mokreszy, w 1802 roku wzmiankowany folwark Jazwin, Kuśmierki 1835 (mapa kwatermistrzowska Królestwa Polskiego). W XIX stuleciu ukształtowała się zapewne także Cegielnia.

3. Onomastyka

Niezwykle interesująco przedstawia się na tym obszarze onomastyka. Nazwy patronimiczne posiadają dwie osady: Kłobukowice, od nazwy osobowej Kłobukowicz, Kobyłczyce, od n. os. Kobyłka, Krasice, od nazwy osobowej Kras.

Nazwy dzierżawcze odnotowano trzykrotnie: Brzyszków, nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej Brysz, Brzysz, Brys. Nazwa os. jest słowiańską przeróbką imienia chrześcijańskiego Briccius w staropolskim brzmiącego Brykczy, Brzykczy, Małusy dzierżawcza od n. os. Małucha, drugi człon nazwa topograficzna, Wancerzów nazwa dzierżawcza, od nazwy os. Wancerz.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Pojedyncze nazwy zidentyfikowano jako nazwy służebne – Kuchary oznaczająca ludzi trudniących się przygotowaniem potraw dla stołu książęcego oraz dwie nazwy kulturowe : Siedlec, (siodło, siedlisko, siedziba) i Cegielnia miejsce gdzie wyrabiano cegłę . Nazwa topograficzna występuje w dwóch przypadkach : Mokrzysz, dawniej Mokrzysza, (mokrzyško-mokradło) oraz Zawada (przeszkoda) .

Jako nazwy wieloznaczne wytypowano Srocko i Jaskrów, nazwy wsi można określić zarówno jako topograficzną jak i dzierżawczą, natomiast w przypadku Rajska może to być nazwa kulturowa (raj-królestwo niebieskie) lub dzierżawcza od. nazwy osobowej Raj

3. Stosunki własnościowe

W wyniku procesów społeczno-ekonomicznych jakie zachodziły w Polsce w XIV i XV stuleciu na obszarze gminy Mstów wykształciły się trzy zespoły dóbr : klasztorne oraz królewskie i rycerskie (szlacheckie).

W posiadaniu klasztoru znajdował się największy obszar, przynależały doń stare i dobrze organizowane wsie : Zawada, Srocko, Jaskrów, Małusy Wielkie, Brzyszów i później także Cegielnia.

Prywatni właściciele dzierżyli kilka osad. Kuchary, wchodziły one w skład dóbr Skrzydlów, a ich właścicielem w XIV wieku był Jan, który w 1382 r. uczynił zapis na rzecz klasztoru w Mstowie na części tej wsi, z uwagą, że po jego śmierci cała ta wieś przejdzie na własność klasztoru . Tak się też stało , ponieważ w XV stuleciu figuruje już jako własność klasztoru mstowskiego. Własnością szlachecką były także Kłobukowice, w 1400 r. źródło podaje, że bracia Jaško, Dobko ,Klemens i Poznan, dziedzice Zębocina w imieniu swojego brata Deresława sprzedają ich siostrze Katarzynie część wsi dziedzicznej Kłobukowice.

Taki stan własnościowy w zasadzie przetrwał do XVIII wieku, zmieniali się tylko posiadacze . Właścicielami Małus Małych w XVI stuleciu byli Tomasz i Baltazar Małuski oraz Jan Bażykowski. (przejściowo także p. Dembiński). W XVIII wieku wieś była w posiadaniu Ignacego Małuskiego, Jana Zaborskiego (zamiennie Witkowskiego), trzecia część stanowiła własność kościelną.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W XVIII stuleciu wieś Kobyłczyce była w posiadaniu wielu właścicieli: Macieja Pstrokońskiego (cz. trzecia , cz. czwarta zw. „Świecieczyzna”), dwie cz. Jana Nepomucena Woźnickiego, w 1790 r. dwie części należały do pani Wierciszewskiej.

Mokrzysz w XVI wieku w całości była własnością pani Kłobukowskiej, w XVIII stuleciu dzierżył ją Kazimierz Tymowski, chorąży piotrkowski, natomiast w latach 1790-92 bracia Tymowscy - Mikołaj i Stanisław wojski radomski .

Własność królewska znajdowała się jedynie we wsi – Siedlec. Wieś ta jeszcze w poł. XV w. składała się z dwóch części: rycerskiej (szlacheckiej) i królewskiej . Część królewska miała łany kmiece, z których dziesięcinę pieniężną płacono klasztorowi mstowskiemu. Natomiast częścią szlachecką władali Szreniawici z Potoka: Jan, Piotr, Serafin i Feliks Potoccy, funkcjonował tu folwark rycerski, który oddawał dziesięcinę plebanowi w Potoku (Złotym). Według rejestru poborowego pow. lełowskiego z r. 1490, i w 1581 r wieś należała do zamku olsztyńskiego. W XVIII wieku odnotowano, iż wieś podzielona jest na dwie części : część królewska, położona w dolinie, w dalszym ciągu należy do starostwa Olsztyn, klucz Mirów, natomiast część druga na wzgórku to wójtostwo, gdzie posesjonatem jest Aleksander Biliński (Bieliński), stolnik radomski. W latach siedemdziesiątych XIX wieku (po uwłaszczeniu) wydzielone były trzy części : Siedlec Mirowski, kolonia włościańska oraz Siedlec Wójtostwo.

XIX stulecie w zasadniczy sposób zmieniło stosunki własnościowe. Skonfiskowane dobra klasztorne przeszły pod władanie rządowe.

IV. INFRASTRUKTURA

1. Folwarki, dwory

Na obszarze obecnej gm. Mstów funkcjonowały liczne folwarki, w wielu wsiach oprócz folwarku istniał także dwór. Dość szczegółowe informacje w tej kwestii przekazują nam źródła wytworzone w XVIII stuleciu, uzupełnione materiałem kartograficznym z XIX wieku. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że przynajmniej niektóre z nich powstawały znacznie wcześniej (wzmiankowane są już w XVI wieku). Źródła wytworzone w czasie Sejmu Czteroletniego wskazują dwory w Jaskrowie, Małusach Wielkich, Mokrzeszy, Siedlcu (w części wójtowskiej) i Zawadzie oraz po dwa w Kobyłczycach i Małusach Małych.

Dziewiętnastowieczne zapisy dostarczają informacji na temat wielkości folwarków w poszczególnych miejscowościach. Nie były to duże majątki, najczęściej posiadały skromne zabudowania murowane i drewniane.

Najokazalszym był wówczas folwark w Krasicach. Według informacji przekazanych przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, wraz z nomenklaturą Trzaska posiadał 2463 morgi ziemi (ornej i ogrodów 594, łąk 98, pastwisk 66, lasu 1655) oraz 25 budynków – 5 murowanych i 20 drewnianych.

Jak wspomniano wyżej Kobyłczyce i Małusy Małe były w posiadaniu wielu właścicieli.

Nie istnieje już niestety wybudowany w Krasicach na przełomie XVIII/XIX wieku dworek, który do roku 1884 należał do rodziny Majewskich. Ostatnim jego właścicielem był Wincenty Majewski. Po parcelacji majątku został zakupiony przez braci Horowitz a następnie ok. 1887 r. dworek i część gruntów nabył Antoni Ziębacz i przez tę rodzinę był użytkowany do roku 1935, kiedy to został zniszczony przez pożar a następnie rozebrany.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Krasice , dwór zburzony w 1935 r. (foto z 1932 r.)A.WKZ w Częstochowie

Drugim co do wielkości – przynajmniej jeśli brać pod uwagę liczbę budynków - był folwark w Zawadzie , w których wówczas naliczono 17 (murowanych 10 a drewnianych 7). Wraz z Wacławowem i Chrapowem posiadał 798 mórg ziemi , z czego 655 mórg to ziemia orna i ogrody.

Dobra Wancierzów składały się z folwarków Wancierzów i Konin. Wancierzowski folwark w tym czasie posiadał 16 budynków -11 murowanych i 5 drewnianych, 1854 morgi w tym 419 ziemi ornej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Małusy Wielkie, rządcówka , widok z 1975 r.,AWKZ w Częstochowie

Małusy Wielkie, dwór widok z 1975 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W Małusach Wielkich oprócz murowanego dworu, wzniesionego w k. XIX wieku, znajdowało się 6 innych budynków-gospodarczych i mieszkalnych, w których żyło 75 osób, folwark z anttynencją (przyległością) Brzyszewo posiadał 1107 mórg ziemi (ziemia orna i ogrody 963). Równie liczne zabudowania folwarczne znajdowały się w Siedlcu, mieszkańców było tylko 16, zapewne większość budynków to obiekty gospodarcze.

W Małusach Małych w folwarku odnotowano 5 budynków i 49 mieszkańców oraz 360 mórg ziemi. Tyle samo budynków wzmiankowano w Mokrzeszy, ale tam zamieszkiwało aż 64 osób, obszar przynależny do folwarku wynosił 2299 mórg, z czego 641 to ziemia orna i ogrody, zaś 1658 las. Dobra mokrzeskie były dobrze urządzone, składały się z 3 folwarków (Mokrzesz, Wola Mokrzeska, Kuśmierki), Wygwizdowa oraz wsi Mokrzesz, Jażwiny, Wola Mokrzeska, Skała (Skałka) i Baranów. Niewielki dworek w Mokrzeszy wzniesiony został ok. 1907 r., zapewne w miejscu istniejącego wcześniej budynku, przez rodzinę Czaplickich, po 1945 roku urządzono w nim szkołę. Budynek dworski został całkowicie przebudowany, a właściwie w jego miejscu powstał nowy obiekt szkolny.

Cztery obiekty odnotowano w folwarku Kobyłczyce (3 murowane i 1 drewniane), 529 morgi ziemi z czego 365 stanowiły grunty orne i ogrody).

Również w Kucharach w k. XIX wieku funkcjonował niewielki folwark z jedynym domem, 23 mieszkańcami i posiadający 510 mórg ziemi (ornej 260).

Odnotowano też folwark w Mstowie, który był wówczas majoratem gen. Zabłockiego, nie podano jednak ilości zabudowań.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mokrzesz nieistniejący spichlerz w zespole dworskim , foto z 1985 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, widok założenia od strony wschodniej, foto z 1989 r, AWKZ w Częstochowie

Mstów, nieistniejące zabudowania folwarczne, przy ul. Jurajskiej, foto z 1975 r. (AWKZ w Częstochowie)

Już w XX wieku majątek przeszedł w ręce najpierw niejakiego Szwajcara (?), a później Karola Łąckiego. Na początku lat 30-tych XX stulecia w skład zespołu dworskiego wchodził dwór parterowy zbudowany z kamienia, z oszklonym

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

gankiem od frontu i portykiem kolumnowym od strony północnej, zlokalizowany był w centrum założenia. W 1944 został doszczętnie zniszczony pożarem i rozebrany. Cały teren dworski ogrodzono pełnym murem z kamienia wapiennego, od północy znajdował się wjazd przez okazałą bramę (ślady bramy widoczne były jeszcze w latach 80-tych), obok figury św. Floriana na owalny podjazd przed dworem. Podjazd ów ozdobiony był gazonem obsadzonym brzegiem krzewami róż. Od strony północnej do budynku dworu przylegał taras flankowany symetrycznie rosnącymi kasztanowcami. Po stronie południowo-wschodniej dworu posadowiono rządówkę i czworaki, zabudowania gospodarcze znajdowały się we wschodniej części założenia.

Mstów, rządówka i czworaki od strony zachodniej, foto z 1989 r. (AWKZ w Częstochowie)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, figura św. Floriana przy wjeździe do zespołu dworskiego, foto z 1989 r.(AWKZ w Częstochowie)

Na temat folwarku w Jaskrowie informują nas materiały wytworzone w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim. Dowiadujemy się, iż przynależało doń 1269 mr ziemi (z czego 462 ziemia orna i ogrody, 23 łąki, 160 pastwiska, 590 las). Zinventaryzowano 10 budynków – 4 były murowane, a

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

drewnianych.

Jaskrów, nieistniejący spichlerz w folwarku, foto z 1985 r. AWKZ w Częstochowie

Jaskrów, rządcówka, foto z 1976 r., AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W k. XVIII stulecia w wymienionych dworach i folwarkach zamieszkiwało w sumie 45 członków rodzin szlacheckich, przy czym w Kobyłczycach odnotowano 14, a w Małusach Małych 12, pozostali mieszkali w Małusach Wielkich i Mokrzeszy po 5 osób, w Jaskrowie 6 a Siedlcu 3 osoby.

3 . Młyny, karczmy ,browary ,gorzelnie itp.

Ważnym elementem niezbędnym w codziennym życiu osady był młyn, kuźnia i inne urządzenia. Informacje na ten temat posiadamy dopiero z XVIII wieku. Na omawianym obszarze, ze względu na występujące tu ciekі wodne odnotowano młyny w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, Zawadzie, 2 młyny koło Mstowa (jeden z nich to Raysko, drugi Chrapon).

Nader licznie wzmiankowane są karczmy zlokalizowane w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, oraz po dwie w Siedlcu, Mokrzeszy i Małusach Małych. Ponadto na mapie kwatermistrzowskiej (1835 r.) zaznaczono karczmę w połowie drogi z Zawady do Kobyłczyc nazwaną „Zaydrose”.

Browarów w XVIII stuleciu odnotowano tylko 3, w Małusach Wielkich i dwa wjezdne w Mokrzeszy. Najwcześniej bo w XV wieku wzmiankowana jest karczma w Siedlcu w części przynależnej do właścicieli prywatnych.

W XIX wieku w Mokrzeszy funkcjonowała fabryka łyżek blaszanych, piec wapienny, cegielnia, gisernia, młyn wodny, tartak i smolarnia. Omawiany obszar obfituje w bogactwo naturalne jakim są pokłady kamienia wapiennego. W XIX -wiecznym materiale źródłowym wskazano je w Małusach Wielkich, Mokrzeszy, Kucharach, Kobyłczycach, Wancerzowie

V. UKŁADY PRZESTRZENNE

1. Układ urbanistyczny Mstowa

Na obszarze obecnej gminy Mstów powstał tylko jeden organizm miejski. Wyznaczony w średniowieczu układ przestrzenny był wzorowany na układzie przestrzennym miasta Środy. (Lokacja miasta Mstowa odbyła się na prawie niemieckim, w odmianie średzkiej). Zlokalizowany w miejscu osady targowej, otrzymał prostokątny rynek i siatkę ulic. Zgodnie ze średniowiecznymi zasadami siedziba władz miejskich posadowiona była na rynku. Podobnie zresztą jak i wspomniane w XV wieku jatki rzeźnicze. Wokół rynku oraz wzdłuż ulic wyznaczone były parcele, na których mieszcianie mstowscy budowali swoje domy. Parcele posiadały zwykle dość znaczną powierzchnię, ponieważ oprócz budynku mieszkalnego musiały się tam znaleźć wszystkie obiekty związane z gospodarstwem (budynki gospodarcze, inwentarskie, stodoły, czasem browarki itp.). W pierzejach rynku parcele zajmowali najznacniejsi obywatele miasta, najczęściej byli to rzemieślnicy, którzy w XV-wiecznym Mstowie posiadali liczną i różnorodną reprezentację.

Ważną instytucją w średniowiecznym mieście był kościół parafialny. W przypadku Mstowa początkowo był to kościół prowadzony przez kanoników regularnych, później ze względu na rozdzielenie administracyjne zespołu klasztornego od miasta - klasztor pozostał w diecezji gnieźnieńskiej natomiast miasto w diecezji krakowskiej – koniecznością stało się wzniesienie nowego kościoła parafialnego. Zbudowano go po drugiej stronie Warty naprzeciwko klasztoru i nadano wezwanie św. Stanisława Biskupa.

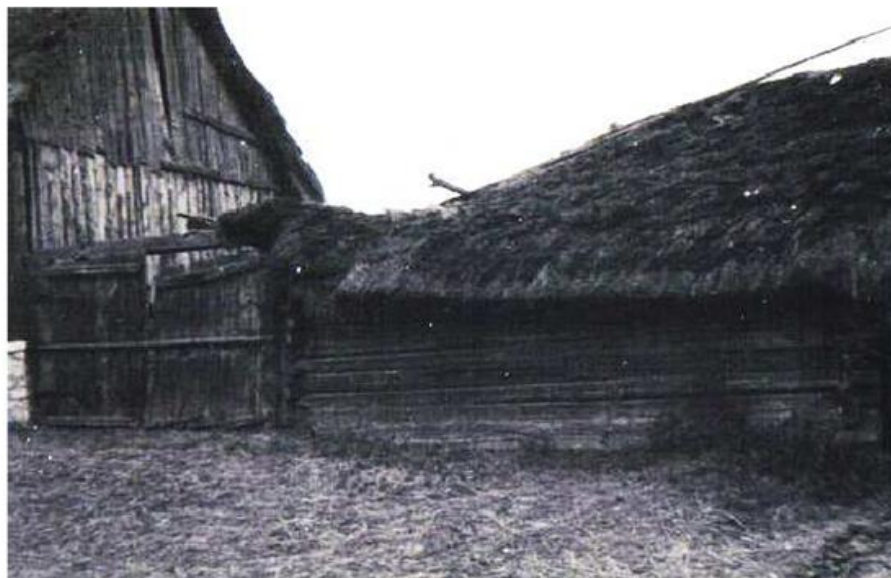
Na przełomie XIX i XX wieku w południowo-wsch. części miasta wytyczono miejsce dla wybudowania stodół dla mieszczan mstowskich. Z powodu wtórnych podziałów parceli, których powierzchnia znacznie zmalała, dla stodół często brakowało już miejsca.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, Stodoły, foto z 1975 r. AWKZ w Częstochowie

Mstów, Drewniana stodoła , foto z 1950 r., AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów widok na klasztor i drewniany most, foto ok. 1950 r., AWKZ w Częstochowie

Mstów Widok ogólny, foto z 1950 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Widok na klasztor po prawej zabudowania Mstowa, foto z 1979 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, Obraz „Targ w Mstowie” 1899(olówek , akwarela), ze zbiorów MNW w Warszawie.

Mstów, nieistniejący budynek narożny, foto z 1979 r. AWKZ w Częstochowie

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, widok na pd.-wsch pierzeję rynku , foto z 1979 r. AWKZ w Częstochowie

Wanczów, widok na zespół klasztorny, na pierwszym planie jedna z piwnic, foto z r. 1950 AWKZ

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, Dom ul. Wolności 32, foto z 1975 r. AWKZ w Częstochowie

Mstów, dom pl. Mickiewicza nr 16, foto z 1975 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, Dom pl. A. Mickiewicz nr 2, foto z 1975 r, AWKZ w Częstochowie

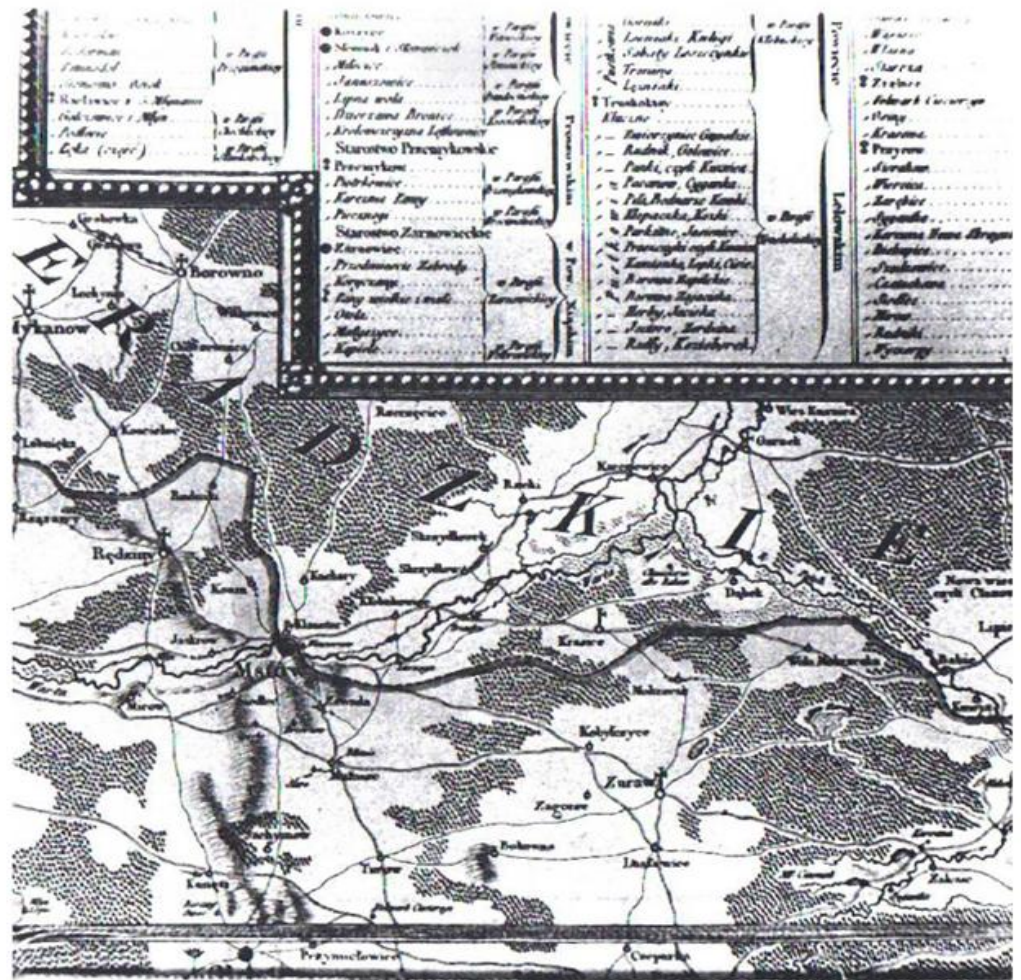

Mstów, Dom ul. Wolności 16, foto z 1975 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

2. Układy ruralistyczne

Genezy kształtu przestrzennych wsi upatrywać należy u zarania osadnictwa na tym terenie, ale dopiero na przełomie XIV i XV stulecia w procesie urządzania osad na prawie czynszowym powstawały na tym obszarze typowe układy przestrzenne wsi: ulicówka i rządcówka.

Wycinek „Mapy szczególnej woj. krakowskiego i X. siewierskiego....”

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Wycinek „Mapy z 1802”

Wycinek Mapy Kwatermistrzowskiej z 1827 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Wycinek Topograficznej Karty Królestwa Polskiego 1839

Zmiany przestrzenne jakie nastąpiły na przestrzeni stuleci, spowodowały, że historyczne, pierwotne układy uległy zatarciu. Odtworzenie historycznego krajobrazu tego obszaru wymaga dodatkowych, dogłębnych badań. Na podstawie analizy dostępnych źródeł kartograficznych można jedynie domniemywać, że osady z omawianego obszaru posiadały typowe dla Małopolski układy przestrzenne.

O układzie przestrzennym osad skąpe informacje przekazują nam dopiero mapy z 1 poł. XIX wieku. Chociaż należy zaznaczyć, iż wydarzenia, które miały miejsce w latach 40-tych XIX wieku w dużej mierze zapewne doprowadziły do przestrzennych reorganizacji osad. Ich lokalizacja w większości przypadków w zasadzie nie uległa zmianie, z wyjątkiem Srocka, gdzie musiała nastąpić translacja osady. Na mapie z lat 30-tych XIX wieku wieś rozlokowana była na południe od obecnej osady. Można także bez trudu wskazać starsze części osad takich jak Mokrzesz (ob. ul. Kościelna), Zawada (ob. ul. Główna), Jaskrów (ob. ul. Starowiejska).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

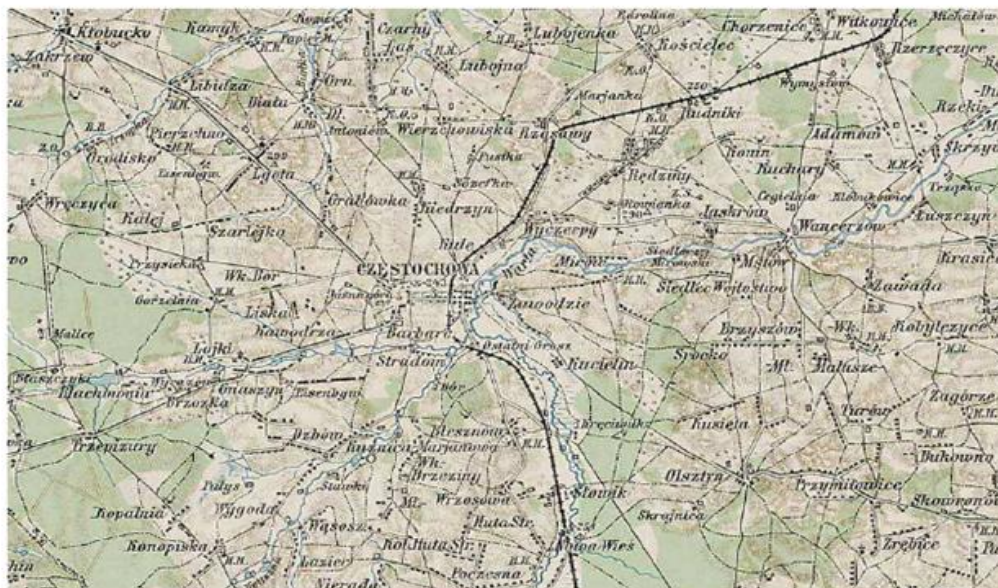
Wycinek Topograficznej Karty Królestwa Polskiego 1839 r

Wycinek Topograficznej Karty Królestwa Polskiego 1839 r

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Wycinek mapy z 1910 r.

Osady na obszarze obecnej gminy Mstów należały raczej do niewielkich. Pewne informacje posiadamy jednak dopiero z ostatniej ćwierci XVIII stulecia. Wówczas to najbardziej rozbudowaną osadą była wieś Mokresz ale liczba domów podana została łącznie z Wolą Mokreską i wynosiła 53 dymów (czyli domów mieszkalnych, posiadających komin), w których mieszkało 267 osób. W XIX wieku wieś rozwijała się bardzo dynamicznie, zwłaszcza pod względem demograficznym. W 1827 tylko w Mokreszy odnotowano 30 domów i 260 mieszkańców, a pięćdziesiąt lat później było ich już 52 i 370 mieszkańców. Wówczas we wsi funkcjonowała fabryka łyżek blaszanych, piec wapienny, cegielnia, gisernia, młyn wodny, tartak i smolarnia.

W dalszej kolejności należy wymienić Jaskrow (37 domów 201 mieszkańców), który rozrastał się powoli, ale konsekwentnie, wzdłuż głównej drogi wiodącej z Częstochowy do Mstowa. W 1827 r. posiadał 41 domów i 229 mieszkańców, a w 1880 r. liczba domów wzrosła do 52, mieszkańców natomiast do 387 osób.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Podobnej wielkości wsią w ostatnim dwudziestolecu XVIII wieku była Zawada, zabudowana 34 domami z 229 mieszkańcami, ale w przeciwieństwie do Jaskrowa następane stulecie nie przyniosło rozbudowy osady. Liczba domów pozostała taka sama odnotowano natomiast przyrost ludności do 272 osób.

Odmienne postępował rozwój wsi Siedlec, która w latach 1788-92 posiadała 30 domów i 159 mieszkańców, w 1827 odnotowano 37 domów i aż 231 mieszkańców. Pod koniec XIX wieku powstały osady Siedlec Mirowski kolonia włościańska, posiadająca 20 domów i 146 mieszkańców z osadą karczemną składającą się z jednego domu i 5 mieszkańców oraz Siedlec Wójtostwo zabudowana 33 domami zamieszkiwanymi przez 217 osób. Oddzielnie wyszczególniono Siedlec folwark z 6 domami i 16 mieszkańcami.

Małusy Wielkie w XVIII wieku podobnie jak Zawada przy stosunkowo nielicznej zabudowie (29 domów) posiadały 216 mieszkańców. Niewiele w tym względzie zmieniło się w następnym stuleciu, bowiem przy wzroście liczby domów proporcjonalnie wzrastała liczba ludności. (W 1827 r. 39 domów, 236 mieszkańców, a pod koniec XIX w wieś i folwark liczyły 63 domy i 331 mieszkańców)

W pobliskich Małusach Małych w 1788 roku było 17 domów i 102 mieszkańców, a w 1827 r. liczba domów i ludności zmalała (14 domów 91 mieszkańców). Należy jednak zauważyć, że pod koniec XIX wieku założono Kolonie Małusy, w której odnotowano 14 domów i 121 mieszkańców.

Stara średniowieczna wieś Kobyłczyce w XVIII wieku posiadała 23 domy zasiedlone 110 osobami, w XIX wieku nastąpił dość dynamiczny wzrost ludności przy niewielkim zabudowy – w 1827 r. 25 domów i 172 mieszkańców, a w 1888 – 30 domów i 227 mieszkańców.

Do małych osad zasiedlających się powoli należy zaliczyć Srocko, które w XVIII wieku posiadało 12 domów i 92 mieszkańców, w 1827 r. liczba domów wzrosła do 16 ale mieszkańców nie przybyło. Dopiero w 1880 roku nastąpił skokowy przyrost ludności do 169, zamieszkujących 19 domów. Podobnie rozwijał się Brzyszków, gdzie w XVIII wieku odnotowano 11 domów i tylko 57 mieszkańców, w XIX wiecznych materiałach wieś nie została uwzględniona.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W przypadku Kucharów, Kłobukowic i Krasic nie posiadamy danych z XVIII wieku. Wiemy natomiast, że w 1827 r. Kuchary posiadały 36 domów i 165 mieszkańców, a 60 lat później odnotowano wzrost ludności do 259 i niewielki spadek liczby domów do 34.

W Kłobukowicach natomiast na przestrzeni XIX stulecia nastąpił regres w rozwoju przestrzennym. Z 19 domów zamieszkiwanych przez 100 osób w 1827 r., w 1880 roku wymieniono jedynie 9, z czego 4 należały do folwarku, a liczba mieszkańców zmalała do 56. Należy wspomnieć, że dobra kłobukowickie składały się z folwarków oraz wsi Kłobukowice i Kuchary.

Wieś Krasice w 1827 roku była najbardziej rozbudowaną osadą posiadała wówczas 64 domy i 260 mieszkańców, stanowiła własność rządową. W 1885 roku nastąpił gwałtowny wzrost liczby mieszkańców aż do 622 osób, przy czym liczba domów zmniejszyła się do 54.

Osobnego omówienia wymaga wieś Wancerzów, która aż do 1868 roku była typową dla interesującego nas obszaru osadą. W 1826 roku odnotowano tu 30 domów i 378 mieszkańców, a w 1885 pomimo, że była już wówczas siedzibą gminy spadła zarówno liczba mieszkańców do 220 jak i domów do 28, do wsi przynależała także osada młyńska. Siedzibą władz gminnych Wancerzów pozostawał do 1952 r., kiedy to jednostka o nazwie *gmina Wancerzów* została zniesiona przez przemianowanie na *gminę Mstów*.

Należy zaznaczyć, że w XVIII wieku w osadach „mstowskich” określoną rolę pełniła także społeczność żydowska w sumie zarejestrowano ok. 30 osób.

VI. ZABUDOWA

1. Zabudowa wsi

Nieco więcej na podstawie istniejącego stanu badań można powiedzieć o typach zabudowy jakie występowały na interesującym nas obszarze. Przeważały tu zagrody wielobudynkowe, gdzie dom mieszkalny, stodoła i budynki gospodarcze stanowiły wyodrębnioną całość. W zależności od działki siedliskowej budynek mieszkalny usytuowany był kalenicą lub szczytem do drogi. W głębi działki, równoległe do drogi ustawiano stodołę, a z prawej, lub z lewej prostopadle do stodoły budynek gospodarczy. Najczęściej zagrody posiadały jednak dwa budynki: dom i obora pod jednym dachem, w głębi wolnostojąca stodoła, czasem dodatkowo spichlerzyk, piwniczkę lub inny obiekt wspomagający.

Mokresz nieistniejące zagrody foto z 1990 r. AWKZ w Częstochowie

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mokrzysz ,nieistniejący murowany chlewik zagroda nr 96, foto z 1982 r. AWKZ

Materiałem stosowanym do budowy zagród było drewno, później dopiero w k. XIX i na pocz. XX wieku zaczęto stosować kamień wapienny, zwłaszcza przy wznoszeniu budynków inwentarskich i obór. Początkowo były one zapewne konstrukcji zrębowej, a później sumikowo-łątkowej. Charakterystycznym elementem są murowane ściany szczytowe. Konstrukcja dachu czterospadowa, o poszyciu ze słomy, z czasem przekształcone na dwuspadowe.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Jaźwiny , nieistniejąca chatupa nr 23, foto z 1982 r AWKZ

Jaźwiny , nieistniejąca murowana obora w zagrodzie nr 26, foto 1982, AWKZ

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Małusy Małe, nieistniejąca zagroda nr 61, dom i obora pod jednym dachem , foto 1983, AWKZ

Małusy Małe , nieistniejąca zagroda nr 51, drewniany dom i murowana obora pod jednym dachem, foto 1983, AWKZ

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Kobyłczyce , nieistniejąca zagroda nr 68, foto 1983, AWKZ w Częstochowie

Matusy Małe Kolonia, zagroda nr 45. Foto 1990 r., AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Małusy Małe Kolonia, chatupa nr 41, foto 2012

Mokrzesz , chatupa w zagrodzie ul. Kościelna nr 4, foto z 1990 r. AWKZ w Częstochowie

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mokrzesz, zagroda ul. Kościelna nr 6, foto 1990 r. AWKZ w Częstochowie

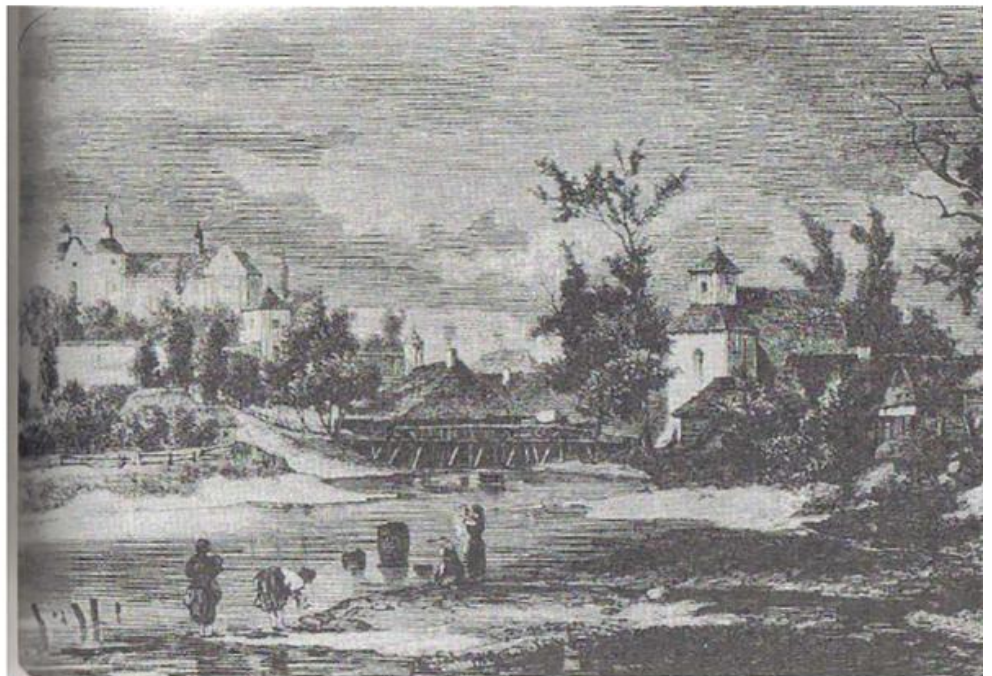
Należy podkreślić, że to zagrody tworzyły zasadniczy element krajobrazu wsi, uzupełniany założeniami dworskimi, czy folwarcznymi, wspomnianymi wyżej.

2 . Obiekty sakralne

W krajobrazie obecnej gminy Mstów niewątpliwą dominantą był i pozostaje nadal zespół klasztorny w Mstowie. pw. Wniebowzięcia NP. Marii i św. Augustyna w Mstowie. Pierwotny wzniesiony p.p. w 1 poł. XIII w., bezpośrednio po osadzeniu zakonników. Jako murowany z kamienia wzmiankowany przez Jana Długosza. Zniszczony pożarem w 1566 r Odbudowany kosztem Mikołaja Wyżyckiego, bpa chełmskiego, prepozyta mstowskiego, zawalił się , rozebrany niemal do fundamentów

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

i odbudowany w latach 1718-46 za prepozyta Jana Władysława Zakrzewskiego. Konsekrowany w 1748 roku. Wielokrotnie niszczone pożarami: 1776, 1800 i 1879.

Mstów, widok na klasztor i kościół św. Stanisława, ryc. z 1872

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, widok na klasztor przed 1914 r.

Ok. 1900 r podwyższono wieże o jedną kondygnację i nakryto pseudogotyckimi hełmami wgł. projektu arch. Stefana Szyllera.

W latach 1914-1918 poważnie zniszczony. Odrestaurowany w latach 1923-1936, m.in. przywrócono wieżom pierwotną wysokość i nakryto pseudobarokowymi hełmami. Remontowany w latach 1956-1960, w latach 80-tych XX w.

Pierwotny klasztor wzniesiony w 1 poł. XIII w. Obecny zbudowany zapewne w 2 poł. XV wieku, z wykorzystaniem wcześniejszych fragmentów. Wielokrotnie przebudowany, m.in. w 1 poł. XVII w., ok. poł XVIII w., po pożarze 1766 roku. po kasacie zakonu 1819 r. (adaptacja na szkołę oraz mieszkanie proboszcza i wikarego) i 1923-36.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów , Brama do klasztoru , foto z 1950 r. AWKZ w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, Działanie klasztoru, foto z 1950 r. AWKZ w Częstochowie

Mury z basztami otaczające założenie klasztorne wzniesiono zapewne w latach 40-tych XVII w, następnie poszerzono w 1 poł. XVIII w. W latach 1925-32 poddano je gruntownej reperaturze i konserwacji.

Handbook Archiwum, Częstochowa, t. 1-2, 1945-50

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Planowa Archiwum Culture, sygn. L-12-4155-4

Mstów, zrujnowany mur ogrodzający zespół klasztorny oraz baszta, widok z 1920 r. (NAC w Warszawie)

Mstów zespół klasztorny klasztorny, widok z 1950 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów posiadał jeszcze dwa inne kościoły. Pierwszy z nich pw. św. Stanisława Biskupa wzniesiony został w latach 1456-1467 prawdopodobnie w miejscu istniejącej tu wcześniej drewnianej kaplicy, usytuowany nad rzeką Wartą przy moście. Na drugim brzegu Warty funkcjonował klasztor kanoników Regularnych. Zniszczony pożarem w 1879 roku nie został już odbudowany.

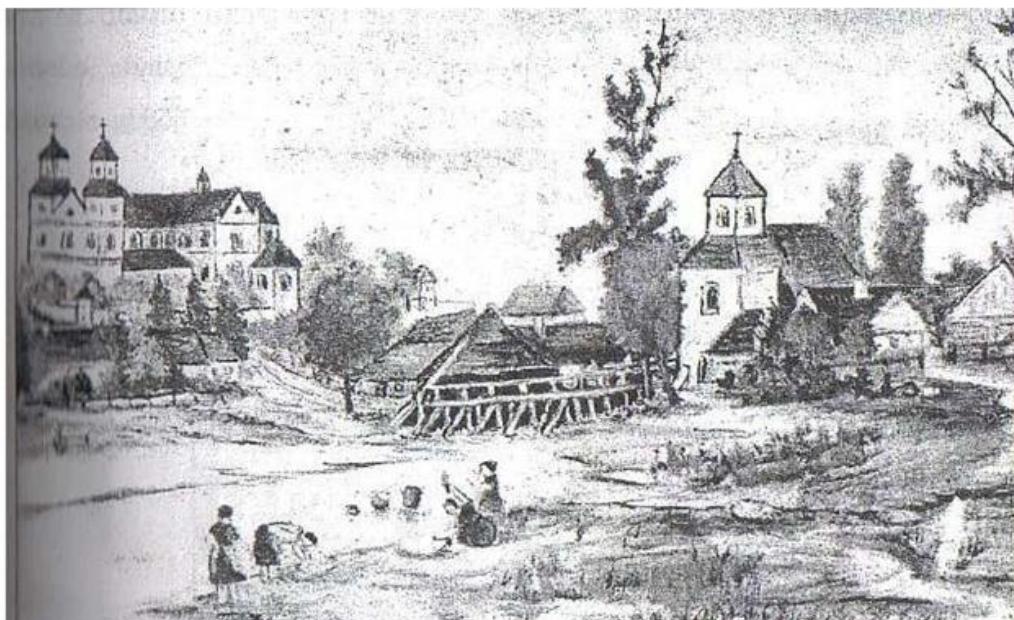

Mstów , nieistniejący kościół pw. św. Stanisława Biskupa, widok z 1844-1846, (Gabinet ryc. BUW, Albumy K. Stronczyńskiego, IV, 1851, tabl. 56)

W czasie pierwszej wojny światowej oddziały gen. Hallera na fundamentach kościoła zbudowały łaźnię, a później już po drugiej wojnie światowej po 1948 roku w historycznym miejscu stanęła mleczarnia. Wygląd kościoła znany jest z rysunków i rycin z przełomu XIX wieku.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów Widok na zespół klasztorny kanoników regularnych, zabudowania Mstowa i kościoła pw. św. Stanisława biskupa

Był to obiekt murowany, jednonawowy z kwadratową, masywną wieżą od zachodu. Nawa i prezbiterium wsparte szkarpami. Nawę nakrywał dwuspadowy dach, a wieżę namiotowy o poszyciu z gontów. Z akt wizytacji biskupich z XVI wieku dowiadujemy się, że wewnątrz znajdował się tylko jeden ołtarz z nastawą w formie tryptyku, na trzech obrazach przedstawiono życie i męczeństwo św. Stanisława.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów kaplica pw. św. Wojciecha, widok z 1950 r. Archiwum WKZ w Częstochowie.

Kaplicę pw. św. Wojciecha wzniesiono w 1620 roku z fundacji Wojciecha Podlejskiego, burmistrza mstowskiego.

Od XVII wieku również społeczność żydowska posiadała w Mstowie swoją świątynię. Synagoga zlokalizowana była przy ob. ul. Kościelnej wzniesiona została w 1697 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, miejsce po synagodze , ul. Kościelna.

W archiwaliach Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie zachował się jej opis, z którego wynika, iż była to budowla dość obszerna, barokowa, trójnawowa, nakryta stropem. Nawę główną (środkową) od naw bocznych oddzielały kolumny z białego marmuru (prawdopodobnie jednak z piaskowca). Wnętrze bogato zdobione malowidłami o symbolice żydowskiej, w charakterystycznej kolorystyce: złotej, srebrnej, zieleni, niebieskiej i sepii. Posadzka wykonana była w technice mozaikowej. Wewnątrz w partii wejściowej, galeria na piętrze przeznaczona dla kobiet (babiniec), przy przeciwległym szczycie monumentalne schody do Arki Przymierza. Elewacje posiadały detal architektoniczny w postaci wydatnych gzymsów. Na fasadzie dodatkowo umieszczone były tablice z dziesięcioma przykazaniami. Otwory okienne oraz drzwiowe zamknięte były pełnym łukiem. Okna w fasadzie posiadały masywne okiennice. Do synagogi przylegał niewielki

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

budynek biblioteki żydowskiej. Synagoga użytkowana była do drugiej wojny światowej. Na początku okupacji Niemcy urządzili w niej magazyn wojskowy, a później wyburzyli.

3. Kapliczki i krzyże przydrożne

Na terenie omawianego obszaru na przestrzeni wieków powstawało wiele kapliczek kubaturowych i niekubaturowych oraz krzyży przydrożnych. Do ich budowy wykorzystywano zarówno drewno jak i kamień wapienny. Fundatorami byli właściciele ziemscy oraz mieszkańcy wsi. Wznoszono je z reguły na działkach prywatnych. Przykładem są kaplice pw. Nawiedzenia NMP w Mokrzeszy, ufundowana w 1903 r. przez Macieja i Agnieszkę Dziurkowskich, w Siedlcu pw. św. Antoniego, ufundowana w 1832 r.

Większe murowane obiekty lokalizowano w osadach znaczniejszych np. w Mokrzeszy, w Jażwinach, Zawadzie i Siedlcu posiadają identyczną bryłę, założoną na planie prostokąta, nakryte dwuspadowymi dachami z sygnaturką pośrodku kalenicy, wyjątek stanowi kaplica w Mokrzeszy, gdzie sygnaturkę umieszczono bezpośrednio w szczycie.

Mokrzesz, kaplica Najświętszej Marii Panny z 1903 r. Foto z 1990 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Jaźwiny, kaplica , stan z 1970 r.

Zawada, kaplica sprzed 1930 r., foto z 1985

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Interesujące bliźniacze kapliczki z rzeźbami św. Jana Nepomucena znajdują się w Mstowie. Zbudowane z cegły na rzucie prostokąta , nakryte dwuspadowymi daszkami, wewnątrz nisza , w której umieszczone są rzeźby.

Mstów , kapliczka św.

*Nepomucena u góry ,nie wydany szkic do obrazu ,
na dole widok z 1996 r.*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Drewniane kapliczki odnotowano w Krasicach i Małusach Wielkich, przy czym ta ostatnia niegdyś znajdowała się w obrębie zespołu dworskiego.

Małusy Wielkie, kapliczka z rzeźbą Chrystusa, foto z 1984 r.

Krzyże i małe kapliczki stawiano w miejscach ważnych, znaczących dla miejscowej społeczności - przy kościele, w centrum osady lub wsi wyznaczając w ten sposób ich punkt centralny, na początku lub na końcu zabudowań wsi wytyczając jej granice; na rozstajnych drogach, gdzie żegnano odchodzących; w miejscu gdzie znaleziono kości ludzi dotkniętych zarazą lub poległych w potyczkach wojsk napoleońskich i szwedzkich oraz przy ścieżkach prowadzących do lasu, czy na skraju pól.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Krzyże stawiano też dla upamiętnienia nagłej śmierci. Kiedy człowiek zginął tragiczną śmiercią w wypadku, w wyniku zabójstwa, od uderzenia pioruna, wierzono, że jego dusza nie zazna spokoju dopóki nie zostanie postawiony przydrożny krzyż lub kapliczka. One miały zapewnić wieczny spokój.

Na terenie gminy ilość tych obiektów jest wyjątkowo duża, większość pochodzi z XX stulecia, ale przynajmniej niektóre ustawiono w miejscu wcześniejszych.

VI. OBIEKTY SEPULKRALNE

Cmentarze grzebalne aż do pocz. XIX wieku znajdowały się wokół kościołów parafialnych, dopiero później władze zaleciły przenoszenie cmentarzy poza zabudowania miejskie. W 1811 roku przy istniejącym kościółku pw. św. Wojciecha urządzono cmentarz grzebalny, z czasem został ogrodzony kamiennym murem. Najstarsze zachowane nagrobki pochodzą z lat czterdziestych XIX stulecia. Drugi cmentarz zlokalizowany był przy obecnej ul. Jurajskiej ok. 350 m na wschód od budynku UG, zajmował powierzchnię ok. 0.7 ha, założony został przed 1880 r. Jeszcze w 1916 roku przeniesiono tu szczątki 199 żołnierzy rosyjskiej armii i 88 niemieckiej, poległych w walkach w 1914 r. W roku 1935 szczątki ekshumowano i przeniesiono na cmentarz w Ciecierzynie. Teren zabudowano.

Mstów, Wancerzów. Wycinek Mapy z 1916 r

W Mstowie był także cmentarz, który miejscowa ludność określa jako „choleryczny”, niestety brak wzmianek źródłowych uniemożliwia weryfikację tych tradycyjnych przekazów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Spółeczność żydowska posiadała również swój cmentarz (kirkut), założony w 1897 roku (przy ob. ul. Kilińskiego), zniszczony w czasie okupacji niemieckiej. Część macew wykorzystano do budowy chodnika wzdłuż ul. Bibliotecznej, część wrzucono do Warty. Podczas II wojny światowej na terenie cmentarza pochowano także ofiary egzekucji. W 1943 r. niemieccy żandarmi z Chorzenic rozstrzelali na cmentarzu żydowskim w Mstowie 7 osób narodowości żydowskiej. Zwłoki pochowano w miejscu zbrodni.

Mstów zniszczony cmentarz żydowski, foto wykonana w 1946 r. Wirtualny Sztetel

W 1986 r. zinventaryzowano 14 fragmentów macew, poniżej przedstawiono fotografie kilku z nich.

Macewa nieznaney osoby zm. w I poł. XX w (fragment (wym 36x25 cm)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Macewa nieznanego mężczyzny zm. w 1 poł. XX w. (63x75)

Nagrobek Dawida Berkowicza zm. 18 stycznia 1928 r. (fragment) – (55x42 cm).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

*Macewa nieznaney osoby
zm. w 1 poł. XX w (20x 24 cm*

*Macewa Frajdil Pulis 25 Nisan (5/678) = 8
kwietnia 1918 r. (142x72 cm))*

*Macewa Abrahama S. Arona zm. 23 adar szeni (5/665)- 27 marca 1905 r. (64x66
cm)*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Macewa nieznannej kobiety zm. w 1 poł. XX w (49x65)

VIII. Bibliografia (wybór)

I. Źródła

Długosz J., Liber beneficiorum dioecesis cracoviensi, wyd. A. Przeździecki, t.III, Kraków 1864

Lustracja dróg województwa krakowskiego z roku 1570, wyd. B. Wyrozumska, Wrocław 1971

Materiały do słownika historyczno-geograficznego w dobie Sejmu Czteroletniego (1788-92), oprac. K. Buczek, T. Czort, J. Szczudło, A. Szumański, Warszawa-Wrocław-Kraków 1939-1960

Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez A. Pawińskiego. Małopolska t.III, Źródła Dziejowe t. XVI, Warszawa 1886

Słownik historyczno geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t-1-15, Warszawa 1880-1914

Zajączkowski S., Zajączkowski S.M., Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do roku 1400, cz. I i II, Łódź 1970

II. Opracowania

Antoniewicz M., Herby miast województwa częstochowskiego, Częstochowa 1981.

Tenże, Metryki miast i miejscowości gminnych powiatu częstochowskiego, Ziemia Częstochowska t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Borowska-Antoniewicz J. Dawna architektura Częstochowy i regionu w ikonografii XVII – XX wieku, Częstochowa 1988.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Taź, Zasoby dóbr kultury na ziemiach powiatu częstochowskiego, Ziemia Częstochowska t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Detloff P., Kościół kanoników regularnych laterańskich w Mstowie. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1998, z.4.

Detloff P., Średniowieczny system nowożytnych obwarowań w Mstowie, [w:]Krajobrazy. Księga pamiątkowa w 70 rocznicę urodzin Profesora Janusza Bogdanowskiego, Kraków 2000.

Hohensee-Ciszewska H., Przypuszczenia o romańskich założeniach kościołów w Mstowie i Kłobucku, „Biuletyn Historii Sztuki”, 27, 1965, nr 2.

Taź, Zabytki sztuki powiatu częstochowskiego, „Zaranie Śląskie, 21, 1958.

Jaśkiewicz A., Ikonografia zabytków Częstochowy i okolicy, katalog wystawy, Częstochowa 1991.

Tenże, Zabytki sztuki, Ziemia Częstochowska t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, T. VI, Dawne województwo częstochowskie, z. 4 Dawny powiat częstochowski, pod red. I Rejduch – Samkowej i J. Samka, Warszawa 1979.

Kantor-Mirski M., Warowny klasztor w Mstowie, Sosnowiec 1929.

Kiryk F., Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII-XVI wieku, Kraków 1974.

Koj J., Ziemie powiatu częstochowskiego we wczesnym średniowieczu. Zarys problematyki, Ziemia Częstochowska t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Krasnowolski B., Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku, cz. 1-2, Kraków 2004

Laberschek J., Średniowieczny Mstów, [w:] Częstochowa i jej okolice w średniowieczu, Kraków 2006.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Łatak K., Sanktuarium Matki Bożej Mstowskiej, Ełk 2000.

Rymut K., Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego, Wrocław 1967.

Sobalski F., Powiat częstochowski do roku 1918. Z badań nad problematyką społeczno-gospodarczą, Ziemia Częstochowska t. XXVII, Szkice i materiały dotyczące ziem powiatu częstochowskiego, pod red. M. Antoniewicza, Częstochowa 2000.

Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, oprac. W. Bukowski, J. Kurtyka, J. Laberschek,

Związek J., Przeszłość kościoła katolickiego na ziemiach powiatu częstochowskiego, „Ziemia częstochowska” t. XXVII, Częstochowa 2000.

Wyrozumski J., Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 28, 1980.

III. Dokumentacja konserwatorska

Ewidencja zabytkowych założeń zieleni województwa częstochowskiego. Park dworski w Wancerzowie, opr. R. Stachańczyk, G. Stachańczyk, S. Zaleski, Częstochowa 1991.

IV. Kartografia

Mappa szczegulna województwa krakowskiego i x. siewierskiego zarządzana z innych wielu map miejscowych [...] przez Karola de Perthees pułkownika woysk koronnych i JKMci Geografa 1787 r., skala 1:225000.

Mapa Gillego 1802 r

Topograficzna Karta Królewska Polskiego [...] 1827

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego [...] 1839, wyd. w 1843 z datą 1839, skala 1:126000.

Mapa z 1910

Kopie map w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Częstochowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

V. Ikonografia

Drzeworyty i fotografie z lat 1950-1990 r. ze zbiorów Archiwum
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Częstochowie (AWKZ w Cz)

Wirtualny Sztelt

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY MSTÓW
CZĘŚĆ II**

Oprac. Jadwiga Borowska-Antoniewicz

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

ZAWARTOŚĆ OPRACOWANIA

I. Wstęp

II. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

III. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce .

IV. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .

IV.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami .

IV.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu .

V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .

V.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy) .

VI. Charakterystyka zasobów analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy .

VI.2.1. Krajobraz kulturowy .

VI.2.2. Zabytki nieruchome .

VI.2. 3. Zabytki ruchome.

VI.2.4. Zabytki archeologiczne.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- VI.2.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.
- VI.2.6. Dziedzictwo niematerialne .
- VI.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.
  - VI.3.1. Rejestr zabytków.
  - VI.3.2. Prawo miejscowe.
  - VI.3.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.
  - VI.3.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy .
- VI.1. Ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.
- VI.2. Analiza szans i zagrożeń .
- VII. Założenia programowe .
  - VII.1 Priorytety programu opieki .
  - VII .2. Kierunki działań programu opieki .
  - VII. 3. Zadania programu opieki.
- VIII. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami .
- IX. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami
- X. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.
- XI. Część graficzna programu opieki nad zabytkami.
  - XI.1.Tabele
    - XI.1.2. Gminna Ewidencja zabytków nieruchomych , (zał. Nr 1)
    - XI.1.3. Wykaz stanowisk archeologicznych wgł. AZP ,(zał. Nr 2)
    - XI.1.4. Wykaz zabytków ruchomych, (zał. Nr 3)
  - XI.2. 1. Mapa obszaru gminy z naniesionymi stanowiskami archeologicznymi

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

I. WSTĘP

Materialne dziedzictwo gminy Mstów wraz z bogatymi zasobami przyrodniczymi, składa się na zróżnicowany i zarazem harmonijny obraz krajobrazu kulturowego. Z tego też powodu niezwykle ważne jest opracowanie systemowej metody ochrony zabytków, która jednocześnie uwzględniałaby urbanistyczne aspiracje Mstowa, jak i zachowywałaby tradycyjny charakter terenów wiejskich. Lokalne zabytki są cennym elementem historii i kultury, świadkami kształtowania w ciągu wieków przyjaznego sobie otoczenia zarówno przez ludność miejską i wiejską. Współcześnie zabytki gminy Mstów w niezaprzeczalny sposób budują świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Celem niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami jest aktywne i efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego gminy poprzez wyznaczenie podstawowych kierunków działań i budowanie spójnej polityki ochrony zabytków w perspektywie wieloletniej. Oczekiwany rezultatami będzie poprawa stanu zachowania zabytków, wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystanie zabytków na potrzeby turystyczne, społeczne i gospodarcze. Program ma służyć szeroko pojętemu rozwojowi i promocji gminy, również w zakresie planowania przestrzennego, turystyki czy ochrony środowiska.

Program opieki nad zabytkami opracowany został na okres 4 lat. Obejmuje obszar gminy Mstów w granicach administracyjnych. Gmina Mstów położona jest na Wyżynie Krakowsko- Częstochowskiej na terenie Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych, w dorzeczu Pilicy i Warty. Jest jedną z 16 gmin powiatu częstochowskiego należącego do województwa śląskiego.

Pod względem powierzchni i zaludnienia należy do mniejszych jednostek gminnych.

W skład gminy Mstów wchodzi 18 sołectw: Brzyszków, Cegielnia, Jaskrów, Jażwiny, Kłobukowice (z miejscowością Łuszczyn), Kobyłczyce, Krasice, Kuchary, Kuśmierki, Latosówka, Małusy Małe, Małusy Wielkie, Mokrzesz (z miejscowością Pniaki Mokrzeskie), Mstów, Siedlec (z miejscowością Gąszczyk), Srocko, Wancerzów, Zawada.

Gmina ma typowo rolniczy charakter. Obok rolnictwa największe znaczenie dla gminy ma turystyka. Gmina Mstów leży w bezpośrednim sąsiedztwie dużej aglomeracji miejskiej. Posiada bardzo dogodne położenie geograficzne i połączenia komunikacyjne oraz walory przyrodnicze i krajobrazowe. Jest więc naturalnym zapleczem turystycznym przede wszystkim dla mieszkańców Częstochowy ale także Śląska i Zagłębia.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Należy wyraźnie podkreślić, że w dokumentach strategicznych oraz planistycznych władze Gminy postawiły na rozwój turystyki. Zamierzony cel trudno będzie osiągnąć bez uporządkowania pojedynczych obiektów o walorach zabytkowych i tradycyjnych oraz zdegradowanego dość mocno krajobrazu kulturowego. Ochrona znajdującego się na terenie gminy zasobu wartości kulturowych - materialnych i niematerialnych - powinna być zatem przedmiotem szczególnej troski zarówno mieszkańców jak i władz samorządowych.

Dobrze zachowane, zadbane zabytki stanowią bowiem o tożsamości regionu i mogą być jednym z elementów rozwoju gospodarczego gminy.

Należy zaznaczyć, iż jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w absorpcji funduszy strukturalnych przez sektor kultury. Przepisy ustaw samorządowych odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami. Rozróżnienie to ma doniosłe znaczenie, gdyż ochrona dotyczy władczej ingerencji, natomiast opieka polega na działalności faktycznej, stanowiąc obowiązek każdego właściciela i posiadacza zabytku, w tym także jednostek samorządu terytorialnego

Niniejsze opracowanie składa się z trzech zasadniczych części:

- w pierwszej omówione zostały przepisy i uwarunkowania prawne wynikające z ustaw, rozporządzeń, dokumentów strategicznych oraz planistycznych,
- druga zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego, wskazanie form jego ochrony oraz ocenę stanu zachowania. Charakterystykę zasobów zabytkowych podsumowano analizą SWOT, która dała podstawę do opracowania celów i kierunków działań, sformułowanych w trzeciej części programu.
- W trzeciej zdefiniowano cele, kierunki działań oraz konkretne zadania. Główne cele to: rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego gminy, ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

Sformułowane cele wykraczają ponad 4-letni okres obowiązywania programu, ale są wskazówką dla samorządu na kolejne lata.

Przy opracowaniu i tworzeniu „*Programu opieki nad zabytkami*” korzystano z metody i instrukcji wypracowanej przez Instytut Dziedzictwa Narodowego.

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO GMINNY PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek gminy w zakresie opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami określają następujące akty prawne:

- **Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym** art. 7 ust. 1 pkt 9 (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz 1591 z późn. zm.) do zadań własnych gminy należą sprawy „*kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”.
- **Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z późn. zmianami)**

art. 21

podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków¹,

art. 22

ust. 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencją zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

ust. 5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków²

---

¹ Zakres informacji o zabytkach nieruchomych, zawartych w karcie adresowej określa Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. nr 124 z 2004 r., poz. 1305). Karta adresowa powinna zawierać określenie zabytku, jego nazwę i adres (miejsce położenia).

² Ustawa definiuje w art. 3 (pkt.1, 2 i 4) m.in. pojęcie zabytku, zabytku nieruchomego i zabytku archeologicznego – nieruchomego i ruchomego w sposób następujący:

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

art. 87

wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

1. Program opieki nad zabytkami ma na celu:

- a) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- b) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- c) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stan zachowania,
- d) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- e) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb: społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz sprzyjanie inicjatywom wspomagających wzrost środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

1. Gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Z realizacji programów burmistrz sporządza, co 2 lata sprawozdania, które przedstawia Radzie Gminy.

---

1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

W Konstytucji RP, zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86).

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). art. 3, 4, 6, 7, 16 ust. 1, art. 17, 18, 19, 20, 21, 22 oraz art. 89; **(dalej cyt. u.o.z.o.z.)**

Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

Art. 4 tejże ustawy stwierdza, że:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 określa w sposób otwarty kwestię opieki nad zabytkami.

Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ochrona zabytków, w przeciwieństwie do opieki nad zabytkami, realizowana jest przez organy administracji publicznej, czyli administracji rządowej i samorządowej, działające w publicznym interesie, zgodnie z przypisanymi im ustawowo kompetencjami.

Art. 6 ust. 1 i 2 klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

ust. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobowości lub instytucji,

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (Dz. U. z 1997 roku, nr 85 poz. 539, z późn. zm.)
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

ust. 2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dokonuje podziału kompetencji w zakresie ochrony zabytków. Organami ochrony zabytków są (art. 89):

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
2. wojewoda, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

➤ **Do zadań Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych nieprawnie za granice,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych i rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań związanych z troską o zabytki dotyczących historii Polski pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

➤ ***Do zadań wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:***

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sporządzanie w ramach przyznanych środków budżetowych planów finansowych ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

➤ ***Do zadań i kompetencji władz samorządowych należy:***

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 u.o.z.o.z., planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu,
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 u.o.z.o.z.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 87 u.o.z.o.z.),
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 u.o.z.o.z.),
- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa),

- organy stanowiące gminy, powiaty i województwa mogą udzielać dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 81 u.o.z.o.z.),
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego w gminie (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Należy zaznaczyć, że art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, definiuje zadania własne gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jest to „zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w szczególności dotyczących sfery kultury, w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

W tym przypadku dla gminy instrumentami realizacji interesu publicznego są m. in. uchwalanie dokumentów strategicznych i programowych, sporządzanie i uchwalanie planów zagospodarowania przestrzennego, utrzymywanie jednostek specjalistycznych w zakresie muzealnictwa oraz działania właścicielskie wobec zabytków stanowiących własność gminy i jej jednostek, zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym :

- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U.z 2003 r. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz.U. z 2009, Nr 151, poz. 1220),
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.),

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. z 2001 r. Nr 13, poz. 123),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873, z późn. zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 roku w sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. nr 112 poz. 940),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 28 stycznia 2005 roku w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. z 2005r. Nr 24, poz. 200),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 roku w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. z 2004 r. Nr 150, poz. 1579),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1305),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 roku w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. z 2004 r. Nr 124 ,poz. 1302),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 19 kwietnia 2004 roku w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz. U. z 2004 r. Nr 84 ,poz. 798),

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 roku w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75 ,poz. 706),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 roku w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259)

**IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.**

IV. 1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawiera:

IV.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami

Art. 84 u. o o. z. nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie powinny zostać określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest w opracowywaniu, dlatego opieramy się na tezach do *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, w których określono siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- *primum non nocere*,
- maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych),
- usuwania tylko tego, co na oryginał działa niszcząco,
- czytelności i odróżnialności ingerencji,
- odwracalności metody i materiałów,
- wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady te powinny być uwzględniane podczas prowadzenia wszelkich prac przy zabytkach przez wszystkie osoby działające w sferze opieki nad zabytkami, w tym przez: pracowników urzędów, konserwatorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli, użytkowników i innych.

IV.1.2. Narodowy Program Kultury Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego. na lata 2004-2013

Celem strategicznym narodowego programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami częściowymi programu są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków do rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem.

W „Narodowym Programie...” sformułowano dwa priorytety :

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe, realizowany poprzez:
  - a) Budowę nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.
  - b) Kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptacji na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
  - c) Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

„Program opieki nad zabytkami ...” jest zgodny omówionymi wyżej dokumentami zewnętrznymi.

IV.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

IV.2.1. Dokumenty strategiczne województwa śląskiego i powiatu częstochowskiego.

IV.2.3. Strategia rozwoju województwa śląskiego na lata 2006 - 2020

Problematyka odnosząca się do opieki nad zabytkami jest jednym z priorytetów określonych w tym dokumencie. Jest to:

Poprawa jakości środowiska przyrodniczego i kulturowego, zwiększającego atrakcyjność regionu.

Wskazano tam m.in. następujące zadania:

1. Rewitalizacja układów urbanistycznych historycznych miast.
2. Rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów na cele turystyczne.
3. Zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego przez rozwój szlaków dziedzictwa kulturowego i digitalizację zbiorów w celu ich zachowania dla przyszłych pokoleń.
4. Identyfikacja , ochrona i turystyczne zagospodarowanie obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym promocja i rozwój „Szlaku Zabytków Techniki Woj. Śląskiego”.
5. Tworzenie, organizacja i promocja szlaków turystycznych, w tym architektury militarnej, modernistycznej, drewnianej oraz turystyki przemysłowej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

6. Promocja regionu i jego produktów regionalnych. Wspieranie rozwoju produktów markowych w turystyce.
7. Identyfikację, ochronę i turystyczne zagospodarowanie obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym promocję i rozwój Szlaku Zabytków Techniki Woj. Śląskiego.

IV.2.4. Strategia Rozwoju Powiatu Częstochowskiego na lata 2007 – 2015

W strategii wyznaczono sześć celów, z których dla „Programu Opieki nad zabytkami„ zasadnicze znaczenie posiadają dwa z nich:

- **Ochrona wartości przyrodniczych i kulturowych**
realizowany przez dwa kierunki działania:
  - 1.Ochrona wartości środowiska przyrodniczego
    - a)Tworzenie ochrony prawnej dla obszarów cennych przyrodniczo dla zachowania walorów przyrodniczych przy jednoczesnym umożliwieniu racjonalnego korzystania ze środowiska.
    - b). Zachowanie różnorodności biologicznej poprzez ochronę gatunków roślin i zwierząt.
    - c).Edukacja ekologiczna społeczeństwa.
  - 2.Ochrona i propagowanie przejawów kultury materialnej i niematerialnej
    - a).Wykorzystanie bazy szkolnej do prezentacji historii ziem Powiatu Częstochowskiego. Współpraca z Muzeum Częstochowskim i instytucjami kultury.
    - b).Promowanie artystów i twórców ludowych, ginących zawodów poprzez organizację koncertów, wystaw i innych imprez kulturalnych.
    - c).Przyznawanie nagród i stypendiów dla wybitnie uzdolnionych artystów, zespołów amatorskiego ruchu artystycznego i twórców profesjonalnych.
- **Rozwój turystyki i rekreacji bazującej na bogatych walorach powiatu, realizowany przez cztery kierunki działania**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

1. Stworzenie powiatowego systemu informacji i promocji w zakresie turystyki oraz kultury.
  - a). Opracowanie zasad turystycznej promocji powiatu.
  - b). Opracowanie przewodnika po trasach turystycznych w powiecie.
  - c). Propagowanie powiatowego kalendarza wydarzeń kulturalnych.
  - d). Włączenie młodzieży i organizacji pozarządowych w działania promocyjne oraz informacyjne.
2. Opracowanie programu turystyczno – rekreacyjnego dla Powiatu Częstochowskiego – przyciąganie nowych grup turystów.
  - a). Wyznaczenie nowych tras turystycznych na terenie powiatu.
  - b). Wspieranie rozwoju działalności agroturystycznej, uzupełniającej ofertę turystyczną powiatu.
  - c). Promowanie produktów regionalnych.
  - d). Zagospodarowanie turystyczne dorzecza Warty i górnej Pilicy.
3. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej i produktu turystycznego.
  - a). Budowa parkingów przy drogach powiatowych.
  - b). Modernizacja dróg powiatowych dla obsługi ruchu turystycznego i pielgrzymkowego.
  - c). Budowa tras rowerowych.
  - d). Tworzenie warunków dla rozwoju agroturystyki.
  - e). Wytyczanie i tworzenie szlaków turystycznych.
  - f). Organizacja imprez turystycznych o zasięgu powiatowym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W dokumencie tym wskazano nieruchome obiekty zabytkowe, ograniczając się jednak tylko do tych, które objęte są wpisem do rejestru zabytków.

Realizację tak wyartykułowanych celów zaplanowano m.in. poprzez rozwój usług turystycznych, rekreacyjnych i sportowych (szlaki turystyczne, infrastruktura), zagospodarowanie na cele turystyczne niewykorzystanych budynków (w tym także zabytkowych). Podkreślono wyraźnie dążenie do harmonii i estetyki obszaru powiatu, wskazując sposoby osiągnięcia zamierzonego celu: organizowanie konkursów promujących estetykę zagospodarowania terenu, wzbogacanie krajobrazu formami małej architektury oraz zielenią urządzoną.

Stwierdzono, że opieka nad zabytkami, jako element procesów gospodarczych regionu, jest odzwierciedlona we wszystkich celach strategicznych zarówno województwa jak i powiatu.

„Program opieki nad zabytkami ...” jest zgodny omówionymi wyżej strategicznymi dokumentami zewnętrznymi.

IV.3. Dokumenty planistyczne

IV.3. 1. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego

Uchwalony przez Sejmik Województwa Śląskiego 21 czerwca 2004 r. i opublikowany w Dz. U.W. Śl. (2004 r nr 68, poz.2049). Jest to dokument planowania strategicznego określający działania, za pomocą, których samorząd województwa wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie. W planie wyznaczono trzy podstawowe cele, które odnoszą się bezpośrednio lub pośrednio do ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Dynamizacja i restrukturyzacja przestrzeni województwa.
2. Wzmocnienie funkcji sieci osadniczej.
3. Ochrona zasobów środowiska, wzmocnienie systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjnego rozwoju terenów otwartych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami gminy Mstów zgodny jest z wyznaczonymi w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

IV.3.2. Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Śląskiego na lata 2010-2013

W tym dokumencie sformułowano dwa cele strategiczne:

1. Kształtowanie kulturowego obrazu województwa, realizowany poprzez:
  - a). Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa,
    - weryfikacja zabytków województwa,
    - rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa.
  - b). Budowę systemu zarządzania zabytkami województwa,
    - tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami,
    - zarządzanie zabytkami,
    - marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo- gospodarczych.
  - c). Włączenie zabytków w procesy gospodarcze:
    - integracja działań społeczno-gospodarczych na rzecz opieki nad zabytkami,
    - konserwacja i adaptacja zabytków,
    - kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- nowoczesna i efektywna opieka nad zbiorami zabytków i ich udostępnianiem
2. Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu, realizowany poprzez:
- a). Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami:
    - wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym,
    - popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o zabytkach.
  - b). Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami:
    - wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu,
    - promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze opieki nad zabytkami.

„Program opieki nad zabytkami ...” jest zgodny Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Śląskiego.

IV.4. Inne dokumenty branżowe**IV.4.1.Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006-2020.**

Współpraca międzyregionalna i międzynarodowa (w tym transgraniczna) oraz współpraca wewnątrz regionalna jest priorytetem horyzontalnym w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego na lata 2000-2020 i Wśród pól strategicznych (priorytetów dziedzinowych) wyróżniono: (1) Kulturę, edukację, mobilność i aktywizację zasobów ludzkich; (2) Integrację społeczną, bezpieczeństwo i zdrowie; (3) Restrukturyzację i rozwój gospodarki; (4) Innowacje, technologie, działalność R+B; (5) Ochronę i kształtowanie środowiska oraz przestrzeni a także (6) Transport,

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

komunikację i informację. W oparciu o pola strategiczne zdefiniowane zostały cztery podstawowe cele strategiczne:

- I. Wzrost wykształcenia mieszkańców oraz ich zdolności adaptacyjnych do zmian społecznych i gospodarczych w poczuciu bezpieczeństwa społecznego i publicznego.
- II. Wzrost innowacyjności i konkurencyjności gospodarki.
- III. Poprawa jakości środowiska naturalnego i kulturowego oraz zwiększenie atrakcyjności przestrzeni.
- IV. Rozbudowa oraz upowszechnienie systemu infrastruktury technicznej.

IV.4.2. Program Ochrony Środowiska w Powiecie**Częstochowskim na lata na lata 2013-2016**

Zadania przedstawione w niniejszym opracowaniu są jego najważniejszą częścią. Ich realizacja pozwoli poprawić stan środowiska powiatu oraz zachować jego najcenniejsze elementy. Zadania zostały pogrupowane według następujących dziedzin:

1. Edukacja ekologiczna,
2. Ochrona przyrody i poprawa ładu przestrzennego,
3. Racjonalna gospodarka wodno-ściekowa,
4. Ochrona powierzchni ziemi,
5. Gospodarka odpadami,
6. Ochrona powietrza, ekologiczne środki transportu i odnawialne źródła energii,
7. Ochrona przed hałasem,
8. Monitoring środowiska i ochrona przed nadzwyczajnymi zagrożeniami

Dziedziny te stanowią grupę celów i priorytetów głównych.

Cel podstawowy Programu Ochrony Środowiska:

Ochrona zasobów środowiska, wzmocnienie systemu obszarów chronionych, w powiązaniu z ochroną dóbr kultury. Wskazano następujące zadania:

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

1. Skuteczna opieka i prawidłowe dokumentowanie istniejących pomników przyrody, a także wyznaczanie nowych.
2. Wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo dla rozwoju i doskonalenia funkcji turystyczno-rekreacyjnej.
3. Wyznaczanie i oznakowanie przyrodniczych szlaków turystycznych, pieszych, rowerowych i konnych.
4. Ochrona krajobrazów kulturowych, obejmujących ekosystemy lądowe lub wodne sąsiadujące z zabytkami historycznymi.
5. Rewaloryzacja i rewitalizacja parków miejskich i wiejskich.

„Program Opieki nad zabytkami ...” jest zgodny omówionym dokumentem.

IV.4.3. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Częstochowskiego

Nie uwzględnia zasadniczych dla Programu Opieki zagadnień.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

**V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO****V.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami
wykonanymi na poziomie gminy.**

Deklaracje gminy w zakresie ochrony wartości kulturowych oraz środowiska przyrodniczego znajdują się w kilku dokumentach programowych.

V.2. Dokumenty o charakterze strategicznym**V.2.1. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy
Mstów na lata 2001 - 2015.**

W dokumencie tym przyjęto cztery cele strategiczne i jednym z nich jest:

- Ochrona i kultywowanie wartości przyrodniczych i kulturowych, realizowany przez dwa kierunki strategiczne :

1. Ochrona wartości środowiska przyrodniczego, m.in.:

- a). Kształtowanie świadomości ekologicznej mieszkańców.
- b). Propagowanie walorów środowiska przyrodniczego gminy (informatory, broszury, filmy, przydrożne tablice informacyjne).
- c). Pielęgnowanie istniejących pomników przyrody oraz obejmowanie tą formą ochrony kolejnych okazów przyrody.
- d). Tworzenie rezerwatów przyrody.

2. Ochrona i kultywowanie przejawów kultury materialnej i niematerialnej

- a). Podjęcie działań dla pozyskania siedziby dla biblioteki GOK.
- b). Utworzenie muzeum ze zbiorami etnograficzno-historycznymi (sprzęty, stroje, rękodzieło, folklor).
- c). Zorganizowanie w muzeum wystawy prezentującej pamiątki związane z życiem Żydów Mstowskich.
- d). Stworzenie szkolnego zespołu wokalnno-taneczno-obrzędowego i kapel.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- e).Zorganizowanie ogólnogminnego festiwalu tańca ludowego.
  - f). Organizacja festynu pod hasłem „Tradycja naszego rzemiosła, kulinariów i ludowej twórczości artystycznej”.
  - g). Kulturowanie tradycji lokalnej kuchni poprzez organizowanie konkursu „Jadło polskie”.
  - h). Kulturowanie gwary lokalnej poprzez organizowanie konkursów krasomówczych.
  - i).Opieka nad cmentarzem żydowskim.
  - j). Opieka nad cmentarzami i grobami polskimi.
  - k). Wydanie monografii Mstowa.
  - l). Przygotowanie i wydanie przewodnika po Sanktuarium Mstowskim.
  - m). Udostępnienie zbiorów sakralnych w muzeum przyklasztornym.
  - n). Uporządkowanie terenu wokół zabytkowych stodół i zabezpieczenie ich przed zniszczeniem.
- Strategia działania w zakresie wzrostu aktywności gospodarczej i jej efektywności, zwłaszcza w sferze pozarolniczej
    - 1. Tworzenie produktu turystycznego.
Wspieranie rozwoju agroturystyki, m.in. poprzez :
      - a).przygotowanie przewodnika turystycznego zawierające rys historyczny miejscowości, przez które przebiegają trasy rowerowe. Zaznaczenie ciekawszych obiektów typu kapliczki, krzyże przydrożne.
      - b). utworzenie na stronie internetowej gminy Mstów działu poświęconego w całości turystyce w gminie (mapka gminy, opis bazy turystycznej i noclegowej, ciekawe zabytki do zwiedzania, wykaz imprez plenerowych).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

c).podniesienie estetyki gminy (m.in. poprzez organizowanie konkursu na najładniejszy ogródek przydomowy).

V.3. Dokumenty planistyczne

Studium Uwarunkowań i Rozwoju Przestrzennego

Gminy Mstów (Uchwalone w 2012 r.)

Określa politykę przestrzenną gminy. Jest to dokument niezbędny do koordynowania działań związanych z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy. Wskazuje szanse poprawy sytuacji ekonomiczno-gospodarczej w oparciu o rolniczy charakter gminy, walory środowiska przyrodniczego, położenie geograficzne i dobrze zachowane dobra kultury. Ustalenia *Studium* są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W *Studium* położono nacisk na zrównoważony rozwój respektujący unikalne walory przyrodniczo-kulturowe .

W zakresie ochrony środowiska kulturowego podkreślono konieczność gospodarowania zasobami w sposób zapewniający utrzymanie najcenniejszych wartości w dobrym stanie oraz kształtowanie krajobrazu zgodnie z historycznymi uwarunkowaniami. Dla zachowania tożsamości regionu i lokalnych tradycji ochroną na mocy prawa miejscowego powinny być także objęte obiekty i obszary nie wpisane do rejestru zabytków. Wyraźnie podkreślono konieczność wykorzystywania w procesie projektowym lokalnych wzorców budownictwa charakterystycznego nie tylko dla regionu ale także dla danej wsi.

Istotne dla *Programu Opieki nad Zabytkami* zapisy znajdują w rozdz. IV, w którym określono zasady ochrony środowiska , przyrody i krajobrazu kulturowego i zabytków oraz sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających tej ochronie.

Szczególny nacisk położono na świadomą ochronę środowiska przyrodniczego i kulturowego, która polegała będzie na gospodarowaniu zasobami w sposób zapewniający utrzymanie najcenniejszych wartości w

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

dobrym stanie oraz kształtowaniu krajobrazu zgodnie z historycznymi uwarunkowaniami.

Wskazano główne zasady tej ochrony, polegające na:

rozdziale IV w pktcie 1 wskazano zarówno tereny objęte ochroną prawną wynikającą z cech środowiska przyrodniczego jak i te które powinny być nią objęte oraz zasady ochrony.

W pktcie 2 natomiast wymieniono objekty i obszary wynikające z cech środowiska kulturowego, które powinny być chronione na mocy prawa miejscowego. Obszary postulowane do objęcia ochroną konserwatorską zostały uwidocznione na rysunku studium.

W rozdziale 14 natomiast wskazano obszary wymagające przekształceń, rehabilitacji lub rekultywacji, ujęto w dwóch strefach:
strefa I obejmuje historyczną zabudowę Mstowa i Wancerzowa o miejskim charakterze zabudowy;
strefa II obejmuje tereny pojedynczych założeń zabytkowych wraz z najbliższym otoczeniem.

V.3.2. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Mstów uchwalony 25 listopada 2005 r.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planowania strategicznego określającym działania za pomocą, których samorząd gminy wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie. W w/w planach, w oparciu o wykazy uzyskane od Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wskazano objekty oraz obszary posiadające walory zabytkowe i ustalono zasady ich ochrony.

Niniejszy *Program opieki nad zabytkami...* współdziała z planem przy realizacji celów polityki przestrzennej zapisanych w ustaleniach planu w zakresie:

1. Ładu i harmonii w zagospodarowaniu przestrzennym w nawiązaniu do lokalnych cech środowiska przyrodniczego oraz wartości kulturowych Gminy.
2. Ochrony wskazanych dóbr kultury i ich prawidłowego zagospodarowania.

Obszar gminy podzielono 4 strefy zabudowy:

strefa I – obejmuje historyczną zabudowę Mstowa i Wancerzowa;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

strefa II – obejmuje tereny pojedynczych założeń zabytkowych wraz z najbliższym otoczeniem;

strefa III – obejmuje teren gminy położony w Parku Krajobrazowym Orlich Gniazd i częściowo w jego otulinie;

strefa IV – obejmująca pozostałe tereny.

Dla każdej strefy ustalono warunki zagospodarowania i kształtowania zabudowy.

W rozdziale IV paragrafy 13-50 wymieniono wszystkie obiekty zabytkowe z terenu gminy i określono sposób postępowania.

Program Opieki Nad Zabytkami jest zgodny z wymienionymi dokumentami.

VI. Charakterystyka zasobów stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

VI.1.1. Krajobraz kulturowy

Gmina Mstów jest gminą rolniczą. Miało to - i ma nadal - znaczący wpływ na kształt krajobrazu kulturowego. W wyjątkowe walory przyrodnicze, wkomponowane zostały wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, elementy zagospodarowania przestrzeni, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Przetrwały budynki mieszkalne, murowane drewniane i drewniano-murowane, wzniesione na przestrzeni XIX i pocz. XX wieku. Liczna zabudowa drewniana – znana z przekazów ikonograficznych – uległa niestety zniszczeniu. Przetrwały jednakże historyczne typy zagród.

Przez wieki zagroda była miejscem pracy rolnika. Podlegała ewolucji, dostosowując się do poziomu rozwoju cywilizacyjnego, kultury rolnej i warunków społeczno-politycznych. Na terenie gminy Mstów występuje kilka typów zagród, głównie wielobudynkowe.

W zasadzie wszystkie historyczne układy ruralistyczne uległy transformacji, w wyniku reform uwłaszczeniowych, parcelacji i komasacji gruntów następujących w poł. XIX w, i w latach 20-tych XX stulecia. Analizując mapy historyczne oraz rezultaty uzyskane w trakcie badań AZP.

V.1.2. Zabytki nieruchome**a) tereny historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych i ruralistycznych, w tym o metryce średniowiecznej**

Osady na obszarze gminy Mstów w zdecydowanej większości posiadają metrykę średniowieczną.

Najstarszą osadą jest niewątpliwie Mstów, wzmiankowany już w 1196 r. Jest to jedyne miasto historyczne zlokalizowane na obszarze gminy prawa miejskie osada otrzymała w 1279, a więc jest to najstarsze miasto w regionie częstochowskim. Miasto rozmierzono na 12 łanach, czyli 300 ha (10 należało do mieszczan i 2 łany przynależne dziedzicznemu wójtowi). Pomimo braku bezpośrednich dowodów, wiele

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

wskazuje na to, że organizm miejski rozwijał się dokładnie na miejscu starej osady targowej.

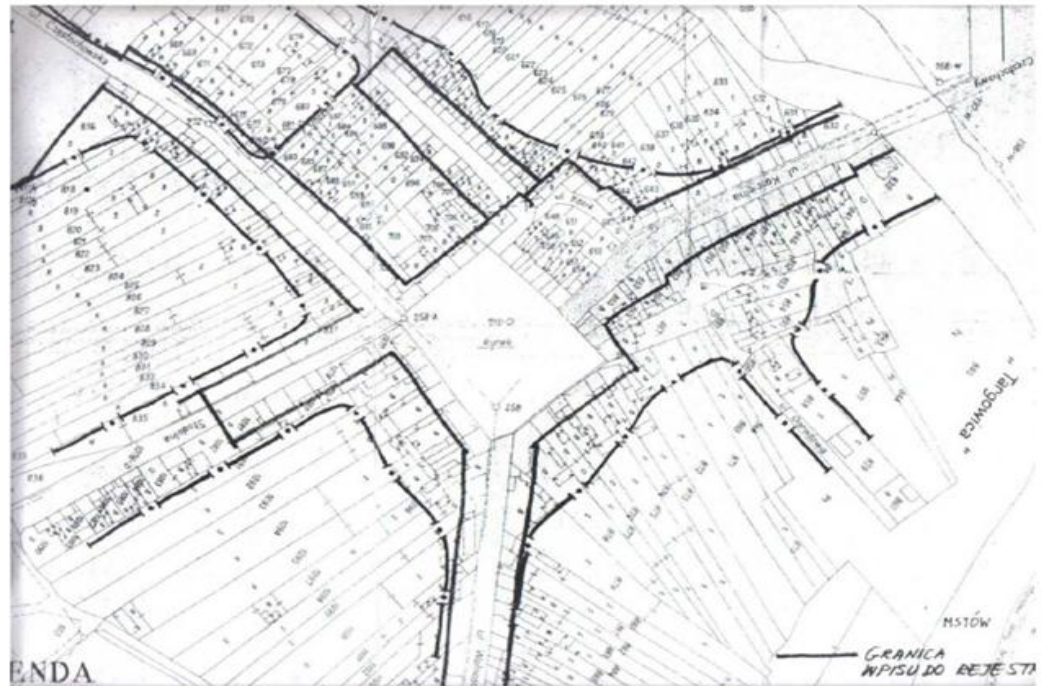
Układ urbanistyczny historycznego miasta posiada czytelne rozplanowanie w postaci czworokątnego rynku oraz dość regularną siatką ulic, przekształconą w XIX i XX stuleciu. Wówczas też zapewne powstała tzw. „dzielnica stodołna”, charakterystyczna dla rozrastających się organizmów miejskich i wtórnych podziałów działek siedliskowych.

Ośrodkiem założenia jest prostokątny rynek z narożników którego wybiegają ulice : z narożnika pd-zach dwie, przy czym ul. Partyzantów (d. Stodołna) została wytyczona dopiero w XIX w., pd.-wsch. jedna, pn.-zach. jedna, pn.-wsch jedna (ob. zabudowana) oraz dodatkowo z pierzei pn. ,prowadząca do zespołu klasztornego. Rozplanowanie miasta czytelne z niewielkimi zmianami (wytyczenie dodatkowej ulicy, wtórne podziały działek), natomiast nie przetrwał zespół budowlany, najstarsze budynki pochodzą z początku XX wieku .

Za historyczny obszar w decyzji o wpisie do rejestru zabytków uznano: „...teren położony na prawym brzegu Warty(...). Granice zabytkowego układu przebiegają : wokół terenu cmentarza przy ul. Częstochowskiej, po zapleczu obustronnej zabudowy ul. Częstochowskiej od cmentarza do Rynku, po zapleczu Zach. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy ul. Kilińskiego od uliczki do Rynku, po zapleczu obustronnej zabudowy Kościelnej do rzeki i pn. strony ul. Koziej, po zapleczu wsch. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy ul. Wolności od Rynku do jej rozwidlenia, po zapleczu pd. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy wylotu ul. Stodołnej od Rynku do działki nr 1081.”

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, Układ urbanistyczny. Granice wpisu do rejestru zabytków

Z pocz. XIII wieku pochodzą Jaskrów, Kobyłczyce, Mokrzesz, Srocko oraz Zawada. W 2 poł. XIV w. pojawiły się w źródłach Małusy, później wyodrębnione Małusy Małe i Małusy Wielkie. Na pocz. XVI wieku pojawia się nazwa wsi Brzyszków. Dość liczna grupa osad lub punktów osadniczych po raz pierwszy odnotowana została dopiero w latach 80-tych XVIII wieku. Są to: Krasice, Wancerzów, młyn Rajska. Nieco później, bo w 1802 roku pojawia się nazwa folwarku Jażwin. Pierwsza poł. XIX w., Kuśmierki (Kuszmirki), oraz Cegielnia

Osady w większości posiadają już XIX czy nawet XX-wieczne układy przestrzenne typowe dla rzędówki, która charakteryzuje się luźną zabudową wzdłuż drogi, a działki siedliskowe połączone są z pasami pól. Zabudowa rozlokowana po jednej lub obu stronach drogi. Zachowały się także przykłady wcześniejszych układów, np. w starej części wsi Jaskrów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Występują także ulicówki, wsie o jednodrożnej dość zwartej zabudowie po obu stronach drogi.

Należy jednak zaznaczyć, że wspomniane układy ruralistyczne w większości zatraciły czyste, historyczne formy. Zachowały się natomiast w poszczególnych wsiach charakterystyczne układy rozplanowania zabudowań na działce siedliskowej, pomimo wymiany obiektów na przestrzeni ostatniego półwiecza. Typ rozplanowania jest ściśle związany z układem przestrzennym wsi.

Na wąskich działkach siedliskowych przetrwały zagrody dwubudynkowe: dom i obora pod wspólnym dachem, w głębi działki wolnostojąca stodoła, czasem wszystkie budynki są ustawione w jednej linii.

Mokrzesz, zabudowa u. Kościelnej

VI. ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO

1. architektura sakralna

Na obszarze gminy znajdują się jeden kościół zabytkowy oraz liczne kapliczki przydrożne.

Najstarszą budowlą sakralną jest zespół klasztorny kanoników regularnych składający się z : kościoła, klasztoru, murowanego ogrodzenia z basztami. Pomimo przebudów zachował do naszych czasów osiemnastowieczny wygląd.

Orientowany kościół wchodzi w skład większego założenia klasztornego. Do części wschodniej kościoła przylega od pn. budynek klasztorny o trzech skrzydłach, tworząc nieregularny układ. Zespół zabudowań kościoła i klasztoru otoczony został niewysokim murem, z 9-cioma basztami (okrągłymi, wielobocznymi oraz jedna większą na planie kwadratu, spełniającą funkcję dzwonnicy, a dawniej także bramy). Od zachodu, na osi fasady kościoła przebito w murze ozdobną bramkę wejściową.

Kościół pw. Sw. Augustyna i Wniebowzięcia NMP

Murowany kościół zbudowany jest na planie krzyża łacińskiego o prosto zamkniętych ramionach. Prostokątne prezbiterium, o niemal równej szerokości z nawą główną i transeptem, jest dwuprzęsłowe. Ramiona transeptu, również dwuprzęsłowe, ale nieco krótsze od prezbiterium, występują poza mury korpusu. Trójnawowy, bazylikowy, trójprzęsłowy korpus poprzedzony jest dwiema wieżami, między nimi mieści się przęsło chórowe, przedłużające przestrzeń nawy głównej. Nawy oddzielone są od siebie trzema parami masywnych filarów (zbliżonych w przekroju do prostokąta). Prezbiterium, transept i nawy nakryte są sklepieniami kolebkowymi z lunetami, przy czym w nawach bocznych kolebki sklepienia ułożone są prostopadle w stosunku do położenia kolebki nawy głównej. Skrzyżowanie transeptu z nawą i prezbiterium przesklepione jest krzyżowo. Nawy boczne otwierają się do nawy głównej półkolistymi arkadami wspartymi na masywnych filarach

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

międynawowych, z transeptem natomiast komunikują się przez wąskie i niskie przejście arkadowe.

Wancierzów, zespół klasztorny , widok od wschodu

Articulację wnętrza przeprowadzono dwoma rodzajami podziałów. Nawę główną, transept i prezbiterium dzielą na przęsła pilastrów kompozytowych: parzyste w nawie, zdwojone w prezbiterium, pojedyncze w transepcie i zwielokrotnione w skrzyżowaniu nawy z transeptem. Podtrzymują one belkowanie, załamujące się nad każdą podporą. Nad belkowaniem, na przedłużeniu pilastrów, umieszczone są odcinki i atyki, stanowiące część cokołową dla wyrastających z nich pasów gurtów sklepiennych.

Fasada trójdziała dwukondygnacyjna z częścią środkową zwieńczoną wysokim trójkątnym przyczółkiem między trzecimi, niskimi kondygnacjami wież. Płaskie podziały pilastrów-ramowe, belkowania przechodzące na boczne elewacje korpusu. Na osi fasady portal barokowy z datą 1718, zamknięty półkoleściami, o profilowanej archiwolcie z konsolą w kluczu i dekoracją roślinną w przyłączach, ujęty boniowanymi pilastrami kompozytowymi, (dawniej zdwojonymi), dźwigającymi

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

belkowanie z gzymsem wygiętym półkoliście w części środkowej, na pomieszczenie kartusza z napisem odnoszącym się do wezwania kościoła. W portalu drzwi klepkowe z XIX w o układzie rombowym. Elewacje boczne korpusu podzielone e dolnej kondygnacji parami pilastrów toskańskich i transept rozczłonkowane wysmukłymi lizenami. W zwieńczeniu ścian belkowanie. Ściany czołowe transeptu zwieńczone szczytami ; pn. falisty z wolutami i spływami w XX(?). w pd. ramieniu transeptu portal barokowy z 1 poł XVIII w, zamurowany, prostokątny.

We wnętrzu polichromia XX wieczna. Trzy portale:

1. z zakrystii do skarbcza- gotycki, z 2 poł. XV wieku, drewniany , zamknięty łukiem trójlistnym ściętym, w nim drzwi okute ostrołukowe ze skośną kratownicą z listew, z antabą i zamkiem
2. z przedsionka (korytarzyka) do zakrystii prostokątny drewniany bezstylowy, drzwi gotyckie z 2 poł. XV w okute z krzyżującymi się listwami, ażurowymi taśmami oraz z ozdobnymi rozetami zamkiem i antabą
3. z transeptu do przedsionka zakrystii barokowy z XVII wieku, prostokątny o profilowany, obramieniu z owalnym nadświetlem w półkolistym zwieńczeniu wydzielonym gzymsem.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Wancierzów, zespół klasztorny

Klasztor

Barokowy o częściowo zatartych cechach stylowych, z fragmentami gotyckimi.

Murowany z kamienia łamanego, cegły (fragmentarycznie zachowany układ polski) i ciosu, potynkowany. Złożony z trzech połączonych ze sobą skrzydeł. Skrzydło pd-wsch. przylegające do prezbiterium i pn. ramienia transeptu kościoła. Najstarsze złożone z dwu części (pn. z nich krótsza). Połączone z nim pod kątem rozwartym prostokątne skrzydło środkowe i również prostokątne skrzydło pn.-zach (zapewne nowsze, z ok. poł. XVIII w) tworzą literę L. Piętrowe, częściowo podpiwniczone, o nieregularnym układzie wnętrza. Piwnice pod skrzydłem pd-wsch. dwutraktowe z sienią od wsch., w głębi której schody na piętro; w pn-zach. narożniku skrzydła duże pomieszczenie nakryte sklepieniem krzyżowo-kolebkowym wspartym na

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

kwadratowym filarze (dawny kapitularz). Na piętrze między traktami szeroki korytarz : ponad schodami sklepienie krzyżowo-kolebkowe, w trakcie zach. dawna biblioteka, w narożniku pd.-wsch. (nad zakrystią) dawne oratorium, pierwotnie otwarte dwiema arkadami do prezbiterium kościoła.

Skrzydło środkowe w przyziemiu jednotraktowa, na piętrze dwa trakty

Skrzydło pn.-zach. dwutraktowe. Pomieszczenia tych skrzydeł nakryte w większości sklepieniami kolebkowymi (w korytarzu rozdzielonymi wydatnymi gurtami), kolebkowymi z lunetami, krzyżowo-kolebkowymi, nadto w jednej z izb parteru sklepienie klasztorne z lunetami; na piętrze sufity.

Elewacje zewnętrzne bez podziałów o nieregularnym układzie okien . Dachy dwuspadowe

Portale : sześć kamiennych, gotyckich (cztery w piwnicach skrzydła środkowego), zapewne z 2 poł. XV w ostrołukowe; 1-2 fazowane; 3 niedostępny od lica (pierwotnie może wejściowy?) 4. Niekompletny; 5. W sieni skrzydła pd.-wsch. z XV w, profilowany; 6. W pn. elewacji skrzydła środkowego, późnogotycki z 2 dekady XVI w, prostokątny o zaokrąglonych, bogato dekorowanym nadprożu z krzyżujących się lasek, ozdobionym motywem suchych gałęzi i liści, zwieńczony profilowanym gzymsem, silnie zniszczony; 7. We wsch. elewacji skrzydła pd.-wsch., późnobarokowy z 2 poł. XVIII w., z niewielkim otworem wejściowym.

W elewacji pn. skrzydła środkowego obramienie okienne gotycko-renesansowe 1 poł. XVI w, kamienne, prostokątne, profilowane, zwieńczone gzymsem.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Wancierzów Klasztor , widok od strony dziedzińca

Wancierzów, klasztor, widok pd.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Obwarowania oraz otoczenie kościoła i klasztoru

Otoczają obszerny teren klasztorny o wielobocznym narysie. Tworzy je mur z kamienia łamanego i cegły, w narożnikach osiem niewielkich, okrągłych baszt, z nich część w górnych partiach ośmioboczna, ze strzelnicami o nieregularnym układzie, nakrytych daszkami. Od pd. dawny budynek bramny, zbliżony do kwadratu, na wysokim podmurowaniu, ze śladami zamurowanej bramy wjazdowej, pierwotnie zamkniętej półkoliscie, ujętej szkarpami. W tym samym odcinku murów ceglany budynek barokowy, zapewne kordegarda ze śladami bramy wjazdowej, ujętej półkolumnami; wewnątrz w pomieszczeniu na prawo od wejścia sklepienie kolebkowe z lunetami. W zach. części murów przed fasadą kościoła brama z XVIII w (?) zamknięta półkoliście, o profilowanej archiwolcie z główką aniołek w kluczu, ujęta w pary pilastrów tokańskich dźwigających belkowanie; szczyt przerobiony. Na przedłużeniu pn. ściany prezbiterium kościoła w murze szeroka bramka późnobarokowa zapewne z w. XVIII, murowana, ujęta w pary pilastrów tokańskich, podtrzymujących przełamany gzyms.

Kaplica cmentarna pw. św. Wojciecha, Mstów ul. Częstochowska

Wzniesiona w 1620 r, obecnie bez wyraźnych cech stylowych. Nieorientowana (częścią ołtarzową zwrócona na pd. murowana na planie wydłużonego ośmioboku z kwadratową wieżą od frontu. Wnętrze nakryte stropem.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, kaplica cmentarna pw. św. Wojciecha

Kapliczki przydrożne

Na całym obszarze gminy rozsiane są liczne murowane, kubaturowe i niekubaturowe kapliczki przydrożne, wznoszone na przestrzeni XIX i XX stulecia. Większe murowane obiekty zlokalizowane w Mokrzeszy, Jażwinach, Zawadzie i Siedlcu posiadają identyczną bryłę, założoną na planie prostokąta, nakryte dwuspadowymi dachami z sygnaturką pośrodku kalenicy, wyjątek stanowi kaplica w Mokrzeszy, gdzie

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

sygnaturkę umieszczono bezpośrednio w szczycie.

Mokrzysz , kaplica

Zawada, Kaplica

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Interesujące bliźniacze kapliczki z rzeźbami św. Jana Nepomucena znajdują się w Mstowie.

Mstów, kapliczka przy ul. Kościelnej

Drewniane kapliczki znajdują się w Krasicach i Małusach Wielkich, przy czym ta ostatnia niegdyś znajdowała się w obrębie zespołu dworskiego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Matusy Wielkie, kapliczka „dworska”, po renowacji

Krasice, kapliczka przy ul. Warszawskiej

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Zabudowa wiejska

Na terenie gminy, występuje przede wszystkim zabudowa zagrodowa. Są to głównie zagrody dwubudynkowe, gdzie mieszkanie i obora znajdują się pod jednym dachem, konstrukcji murowano drewnianej, w głębi działki, równoległe do drogi zazwyczaj posadowiona jest stodoła.

Centrum zagrody był oczywiście dom, zwrócony kalenicą lub szczytem do drogi. Na omawianym obszarze charakterystyczny był dom trójwnętrzny, składający się z jednej izby, sieni i komory. Komora i sień znajdowały się przy ścianach szczytowych i na całej długości przylegały do izby. W XX wieku powiększono przestrzeń mieszkalną, zamieniając komorę na izbę. Czasem pomieszczenie stanowiące pierwotnie chlewik lub oborę, adaptowano na potrzeby mieszkalne. Dokonywano też innych modernizacji, np. powiększono otwory okienne, strzechę zastąpiono eternitem lub azbestem.

Najliczniejsze przykłady opisanych zagród można było znaleźć w Mokrzeszy i Małusach Małych-Kolonia, gdzie w 2012 roku jedna z chałup posiadała jeszcze poszycie ze słomy. Z zespołu tradycyjnych zagród w Mokrzeszy przy ul. Kościelnej właściwie już nie ma śladu (ostatnie wyburzenia miały miejsce w 2012 r.).

Mokrzesz zagroda ul. Kościelna 6

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mokrzesz, ul. Kościelna zagroda nr 4

Tradycyjny sposób budowania reprezentuje nadal murowano-drewniana zagroda w Mokrzeszy przy ul. Częstochowskiej 212.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mokrzysz, zagroda ul. Częstochowska 212

Malusy Małe Kolonia, zagroda nr 45

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Małusy Małe Kolonia, chałupa nr 41

Nieco inny charakter posiada drewniana zagroda - również w Mokrzeszy - przy ul. Częstochowskiej 210, gdzie wejście do domu poprzedzono gankiem.

Zabudowa Mstowa

Inny typ zabudowy występuje na obszarze historycznego miasta Mstowa. Są to obiekty charakterystyczne dla małych miasteczek jurajskich: murowane parterowe, w układzie kalenicowym, w osi środkowej lub skrajnej- szeroka sień przejazdowa do wnętrza parceli, gdzie znajdują się budynki gospodarcze. Odmiennie kształtowała się zabudowa pierzei rynkowych, w tym przypadku niektóre domy (w zależności od zamożności posesjonata) posiadały bardziej reprezentacyjny charakter, w XX wieku pojawiły się nawet piętrowe

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

kamieniczki. Stosowano skromny detal architektoniczny tylko na elewacji frontowej, w postaci profilowanych gzymsów, opasek okiennych, lizen, rzadziej pilastrów i płycin.

Należy wyraźnie podkreślić, że na terenie Mstowa oraz innych wsi przy budowie domów jako podstawowego budulca wykorzystywano kamień wapienny, cegłę natomiast stosowano do elementów dekoracyjnych (obramienia otworów drzwiowych i okiennych, gzymsy, podkreślenia narożników). Tradycyjnie elewacje pozostawały nietynkowane. Z czasem dopiero pokrywano je tynkiem.

Historyczne, tradycyjne domy na przestrzeni 2 poł. XX i XXI wieku zostały w większości przebudowane, poprzez zabudowanie szerokich sieni (likwidacja bram i wprowadzenie wąskich drzwi), nadbudowa piętra, powiększenie otworów okiennych itp. Ostatnio zaobserwować można tendencję do przywracania pierwotnego wyglądu kamiennym elewacjom (Mstów ul. Kościelna 12).

Mstów, dom ul. Kościelna 12

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Mstów, dom ul. Częstochowska 17, po przebudowie

d). założenia dworsko-parkowo-folwarczne

Na terenie gminy Mstów z licznych znanych ze źródeł dworów przetrwały tylko 3. Zespół dworsko-parkowy w Małusach Wielkich i Kłobukowicach oraz gruntownie odnowiony budynek dworski w Siedlcu wraz z ruinami starszego niezidentyfikowanego obiektu z zachowanym (renesansowym ?) jednym kamiennym obramieniem okiennym.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Malsy Wielkie, dwór

Kłobukowice, pałac

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Siedlec, ruiny niezidentyfikowanego obiektu z obramieniem okiennym

Siedlec, dwór, widok od frontu

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Siedlec, dwór, widok od strony ogrodu

W Zawadzie zachował się wprawdzie budynek dworski, ale silnie przebudowany. Pozostałością po zespole dworskim w Wancierzowie jest rzeźba św. Floriana.

Zawada, przebudowany dwór

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

b) budynki gospodarcze

Najciekawszym elementem nie tylko w skali gminy, są pozostałości zespołu stodoł, zlokalizowanych poza terenem zabudowań historycznego miasta Mstowa, są to budynki murowane z kamienia wapiennego, ale także konstrukcji drewnianej. Tzw. „dzielnice stodoły” powstawały w XIX stuleciu, XIX/XX w, w sytuacji zagęszczającej się zabudowy na parceli miejskiej, ze względu na bezpieczeństwo pożarowe władze miast wydzielały teren położony poza zwartą zabudową, na którym posesjonaci wznosili własnym sumptem stodoły.

Mstów, zespół stodoł

Charakterystycznym elementem, który w regionie przetrwał chyba tylko na terenie gminy Mstów - są zespoły murowanych piwnic. W Mstowie-Wancerzowie przetrwały w formie szczątkowej u podnóża klasztoru kanoników regularnych oraz w Cegielni.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Wancierzów, pozostałości murowanych piwnic

Należy zaznaczyć, że wolnostojące, murowane piwnice ziemne zachowały się także w obrębie działek siedliskowych, np. w Jaskrowie, w starej części wsi.

Inne obiekty gospodarcze w poszczególnych osadach zlokalizowane są w zagrodach, na działkach siedliskowych. Są to murowane obory i stajnie oraz drewniane, najczęściej wolnostojące stodoły, konstrukcji słupowej.

Zabudowania gospodarcze przy dawnych dworach i folwarkach w wielu przypadkach zachowały się jedynie formie gruntownie przekształconej, pozbawionej już zupełnie wartości zabytkowych, np. w Jaskrowie, Zawadzie, czy Mokrzeszy. Na szczególną uwagę natomiast zasługuje murowany, stylowy (neogotycki), niestety zrujnowany spichlerz w Kłobukowicach oraz zabudowania gospodarcze w zespole dworskim w Małusach Wielkich.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Kłobukowice, spichlerz dworski**Zabytki techniki**

Na terenie gminy nie zachowały się zabytki techniki, wyjątek stanowi młyn w Mstowie.

Fortyfikacje

Zespół bunkrów z czasów II wojny światowej, w okolicach Zawady, wchodzący w skład większego założenia obronnego. Zespół murowanych bunkrów niemieckich z okresu 2 wojny światowej (ok. 6) zbudowane w 1944 r. na rozległym terenie. Największy z nich to schron armatni Regelbau 701. Obecnie zasypany widoczna tylko górna część. Pozostałe obiekty mniejsze obserwacyjno-bojowe potocznie zwane „kochbunkrami” (garnkami Kocha) porośnięte trawą właściwie niewidoczne. Zespół bunkrów stanowił jeden z elementów planowanej linii obronnej przed natarciem armii czerwonej na przełomie 1944/45 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Bunkry z czasów 2 wojny światowej

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Cmentarze

Na obszarze gminy funkcjonuje kilka cmentarzy grzebalnych rzymskokatolickich: Mstów, Krasice, Mokrzesz, ale tylko cmentarz w Mstowie posiada wartości zabytkowe. Założony w XIX stuleciu poza zwartą zabudową miejską przy istniejącej od XVII wieku murowanej kaplicy pw. św. Wojciecha. Jest to dość rozległe założenie w całości ogrodzone murem z kamienia wapiennego. Najstarszy zachowany nagrobek (Weichana zm. 1847 i Bakowicza zm. 1848 r) pochodzi z lat 1847- 1848 r. Dość licznie reprezentowane są nagrobki z k. XIX stulecia (np. grobowiec rodziny Zielonków, nagrobek Karola Siekierzyńskiego zm. w 1882 r. Władysławy Majewskiej zm. w 1897 r., Emilii, Stefanii z Węgrzyńskich Borkowskiej zm. w 1896 r., proboszcza mstowskiego ks. Teodora Mejera zm. w 1898 r.) oraz z pocz. XX wieku.

Ponadto zidentyfikowano niefunkcjonujący od 2 wojny światowej cmentarz żydowski – w Mstowie, zlokalizowany przy ul. Kilińskiego. Zachowały się fragmenty pojedynczych macew rozrzuconych na całym obszarze dawnej nekropoli. Na powierzchni około 0,5 ha

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

zachowało się około pięciu przewróconych nagrobków oraz fragmenty kilku uszkodzonych macew. Są widoczne podmurówki zniszczonych macew oraz pozostałości muru ogrodzenia, wykonanego z wapiennych kamieni. Teren cmentarza jest uporządkowany, brak jednak jakiegokolwiek tablicy informacyjnej oraz ogrodzenia.

W Mstowie był także cmentarz epidemiologiczny, przez społeczność lokalną nazywany „cholerycznym”. Położony przy ul. Jaskrowskiej, wydzielony został kamieniami i fragmentami kamiennego muru, znajdują się drewniane krzyże.

Miejsca Pamięci Narodowej

według wykazu Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach

1. **Mstów-Jaskrów**, w lesie, ok.500 m od drogi Częstochowa-Kielce
Pomnik (w formie nagrobka) na miejscu, gdzie 16 grudnia 1939 roku w lasku jastrowskim Niemcy rozstrzelali 6 mieszkańców Kamienicy Polskiej i Rudnika Wielkiego
2. **Mstów-Jaskrów**, w lesie, ok.600 m od drogi Częstochowa-Kielce
Pomnik (w formie nagrobka) na miejscu, gdzie we wrześniu 1939 roku Niemcy zamordowali 8 mieszkańców Częstochowy
3. **Mstów**, ul.Wolności, na przeciw Ośrodka Zdrowia i apteki
Głaz z tablicą ku czci żołnierzy Wojska Polskiego, poległych w czasie II wojny światowej.
4. **Mstów**, cmentarz rzymskokatolicki
Grób zbiorowy wojenny 10 żołnierzy 27 PP 7 DP Wojska Polskiego poległych 3 września 1939 roku
5. **Mstów**, Plac Mickiewicza 17, frontowa ściana GOK
Tablica upamiętniająca Tadeusza Kościuszkę
6. **Mstów**, ul.Częstochowska, cmentarz parafialny
Grób zbiorowy wojenny 28 ofiar terroru hitlerowskiego, zamordowanych 2 września 1939 roku
7. **Mstów**, Plac Adama Mickiewicza;
Pomnik Adama Mickiewicza wieszczka narodu polskiego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

8. **Mstów-Mokrzesz**, przy drodze gminnej Mstów-Krasice;
Grób zbiorowy uczestników pielgrzymki warszawskiej
zamordowanych w 1792 roku przez wojska rosyjskie
9. **Mstów-Krasice**, ul. Strażacka, Kościół pw Opatrzności Bożej
Tablica upamiętniająca ppor. rez. Wojska Polskiego Stanisława Bajora
nauczyciela szkoły w Mstowie rodem z Krasic, zamordowanego przez
sowieckich oprawców w Charkowie w 1940 roku

V.2.4 Zabytki ruchome

Na terenie gminy znajduje się 50 zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego w Mstowie.

Najliczniejszą grupą zabytków są obiekty z XVIII stulecia, wykonane za czasów prepozyta Ignacego Augustyna Kozierowskiego (1750-1791). W kościele znajduje się 11 ołtarzy, z których na szczególną uwagę zasługuje drewniany architektoniczny, wielokondygnacyjny ołtarz główny, wzorowany na ołtarzu głównym w bazylice jasnogórskiej. Jednorodny barokowy zespół: stalle kanonickie, tron opata, konfesjonały..

Liczne obrazy barokowe m.in. : biskup Iwo Odrowąż nadający przywileje kanonikom regularnym (XVII), Zabójstwo św. Stanisława z 1636 r., Chrystus i jawnochrześcijaństwo z ok. poł. XVII w z kręgu Tomasza Dolabelli.

Epitafia marmurowe z XVIII w m.in. Bystrzanowskiej czy Małuskich, Złotnictwo (naczynia liturgiczne) , pochodzące z XVII i XVIII wieku.

Ołtarz w kaplicy cmentarnej, renesansowy z 1 poł. XVII w, przerobiony, z obrazami św. Wojciecha biskupa i Matki Boskiej w zwieńczeniu

Charakterystycznymi elementami określanymi jako tzw. zabytki ruchome są liczne krzyże przydrożne, oraz obeliski zwieńczone krzyżami. Część posiada napisy sentencjonalne lub fundacyjne i chociaż liczba tych obiektów jest wyjątkowo duża, tylko nieliczne posiadają walory zabytkowe. Ustawiono zostały na pocz. 1 w pierwszej połowie XX stulecia Wśród tych obiektów wyróżniają się rzeźba figuralna (św. Rodzina) w Jaskrowie przy ul. Częstochowskiej i figura św. Floriana w Mstowie, w

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

miejscu dawnego folwarku. W Małusach Małych natomiast znajduje się obelisk z tajemniczym znakiem, który obrósł licznymi legendami.

Obelisk zwieńczony krzyżem z 1931 r

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Gąsczyk, krzyż na postumencie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Jaskrów, rzeźba figuralna św. Rodzina, wyk. w 1901 r., fundacja Wojciech Fertacz, foto z 2013 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

*Mstów, rzeźba św. Florian z dawnego zespołu folwarcznego,
foto z 2013 roku.*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Srocko, krzyż przydrożny na postumencie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Kobyłczyce, kapliczka na skrzyżowaniu dróg

VI.2.5. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne zewidencjonowano w trakcie badań powierzchniowych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), z uwzględnieniem znalezisk archiwalnych. Są to obszary oznaczone nr 85-50; 85-51; 86-49; 86-50; 86-51; 87-50; 87-51

Ta grupa zabytków na terenie gminy jest najliczniejsza.

Odnotowano 191 stanowisk archeologicznych, z których 1 wpisane jest do rejestru zabytków- grodzisko w Gąszczyku.

Występują tu fakty osadnicze od epoki kamienia po nowożytność.

Epoka kamienia

Są to głównie ślady osadnictwa zlokalizowane w rejonie: obecnych osad: Latosówki, Kuchar, Krasice, Jaskrowa, Łuszczyna, Zawady, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowice, Mstowa, Siedlca, Mokrzeszy, Srocka, Brzyszewa, ale zidentyfikowano także 4 pracownie krzemieniarskie (Latosówka, Łuszczyn, Kłobukowice, Krasice), 4 obozowiska (Jaskrów, Wancerzów, Rajska, Łuszczyn).

Większość stanowisk to osady do 0,5 ha.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Epoka brązu

kultura łużycka okres halsztacki zidentyfikowano :

30 osad -Jaskrów Zadomie, Jaskrów, Wancerzów, Rajska, Łuszczyn, Zawada, Mstów, Krasice, Jażwiny, Mokrzesz, Kuśmierki, Siedlec, Srocko, Małusy Wielkie oraz Zawada.

5 cmentarzysk ciałopalnych : Mstów, Kuśmierki, Mokrzesz, Małusy Wielkie.

Liczne ślady osadnictwa – Wancerzów, Rajska, Łuszczyn, Kłobukowice, Zawada, Siedlec, Krasice, Jażwiny, Brzyszków, Srocko, Małusy Małe i Wielkie

Okres wpływów rzymskich, kultura przeworska

3 osady- Krasice, Kłobukowice, Zawada

Ślady osadnicze- Mstów, Małusy Wielkie i Małe.

Średniowiecze

Na okres średniowiecza datowanych jest 36 osad zlokalizowanych w okolicach Jaskrowa, Jaskrowa-Zadomia, Mokrzeszy, Siedlca, Krasic Latosówki, Kłobukowic, Mstowa, Weselina, Wancerzowa, Rajska, Zawady, Srocka, Małusy Wielkich i Małych, Łuszczyna i Kuchar.

Oddzielne miejsce zajmuje stanowisko w Gąszczyku wielokulturowe (kultura łużycka, średniowieczne grodzisko)

VI.2. 6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie gminy nie funkcjonuje żadna placówka muzealna.

VI.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Niezwykle istotna część dziedzictwa kulturowego, która jest najbardziej narażona na zapomnienie. Należą doń m.in.:

- nazwy geograficzne, historyczne i tradycyjne.

Na terenie gminy przetrwały liczne przykłady starych, historycznych nazw miejscowych- wszystkie istniejące osady, części wsi nazwy wzniesień - G. Mukowa, G. Chrapon, G.Dobra, G.Łysa

- licznych młynów czy osad młyńskich: młyn Chrapon, młyn Rajska

VII. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY**VII.1. Rejestr zabytków**

- Zespół klasztorny kanoników regularnych w Wancerzowie
- Kaplica cmentarna pw. św. Wojciecha w Mstowie
- Układ urbanistyczny Mstowa
- Grodzisko w Siedlcu-Podlesiu

VII.2. Prawo miejscowe - *Miejscowy Plan zagospodarowania przestrzennego- ustalenia*

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz, w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust. 1, pkt 2 i ust. 3 u.o.o.z.)

Program opieki nad zabytkami współdziała z planem przy realizacji celów polityki przestrzennej zapisanych w ustaleniach planu w podanym niżej zakresie:

Na podstawie w/w planu zagospodarowania przestrzennego ochroną objęto pojedyncze obiekty architektury i budownictwa nie wpisane do rejestru zabytków, oraz obszary w wyznaczone strefami ochrony konserwatorskiej.

1. Obiekty i zespoły

Jaskrów, pozostałości zespołu folwarcznego (budynek administracyjny murowany, obora i spichlerz)

Jaźwiny, kapliczka

Krasice, cmentarz katolicki

Kłobukowice, zespół pałacowy (pałac, spichlerz, park)

Małusy Wielkie, zespół dworski (dwór, rządcówka, kaplica, park)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Mokrzesz, kaplica Nawiedzenia NMP
domy drewniane nr 4, 6,10
zespół dworski (dwór, stajnia, park)
- Mstów, kaplica pw. św. J. Nepomucena
Kaplica murowana
Pozostałości zespołu dworskiego ul. Jurajska (oficyna,
czworak, pozostałości parku)
cmentarz żydowski
zespół stodół
zespół piwnic przy klasztorze
domy przy ul. Częstochowskiej nr 17 i 20
domy przy ul. Kilińskiego 14, 28, 49
ul. Kościelna dom nr 20 i kaplica
- Siedlec kaplica pw. św. Antoniego
Ruina kaplicy ariańskiej
Zespół dworski (dwór i pozostałości parku)
Domy drewniane nr 18 i 115
- Zawada kaplica
Zespół dworski (dwór, rządcówka, pozostałości parku)

W dokumencie wskazano sposób postępowania w stosunku do w/w obiektów.

Wskazano obiekty wpisane do rejestru zabytków :

- zespół klasztorny kanoników regularnych w Wancerzowie (kościół, dzwonnica, klasztor, mur obronny z 8 basztami, kordegarda, budynek bramny , brama I, brama II)
- kaplicę cmentarną pw. św. Wojciecha w Mstowie
- układ urbanistyczny Mstowa
- grodzisko „Gąszczyk” w Siedlcu-Podlesiu

i sposób postępowania , w przypadku podejmowania przy nich

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

działań.

2. Strefy ochrony konserwatorskiej

W planie zagospodarowania wskazano obszary chronione (w tekście i na rysunku) :

- Kłobukowice – teren zespołu pałacowego
- Małusy Wielkie – teren zespołu dworskiego
- Obszary występowania stanowisk archeologicznych o dużej wartości poznawczej
- Rejony występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych
- Rejon występowania historycznego siedliska wsi Srocko
- Mstów – teren występowania pozostałości zespołu dworskiego
- Mstów – pozostałości zespołu zabytkowych stodół na Górze Ściągna
- Mokrzesz – teren występowania pozostałości zespołu dworskiego
- Siedlec – teren występowania pozostałości zespołu dworskiego
- Zawada – teren występowania pozostałości zespołu dworskiego
- Jaskrów – teren występowania pozostałości
- Mstów – cmentarz żydowski
- Krasice – cmentarz katolicki
- Wancerzów – piwnice ziemne

Dla wskazanych obszarów określono szczegółowo dopuszczalny sposób postępowania.

Ponadto wymieniono historyczne siedliska wsi w Siedlcu, Jaskrowie, Zawadzie, Brzyszkowie, Mokrzeszy, Małusach Wielkich, bez wskazania ich na rysunku planu , ale określono sposób postępowania.

VII. 3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki (art.21 u.o.o.z). Nie jest dokumentem zamkniętym i powinna podlegać weryfikacji. ***Jej zmiany nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami.*** Ponadto winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m. in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (np. zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, likwidacja detalu architektonicznego, otynkowanie ceglanych elewacji).

Uzupełnienia wymagają także zmiany stanu prawnego: wpis do rejestru zabytków, ustanowienie parku kulturowego, miejscowe prawo.

Należy podkreślić, że te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Mstów wykonana została 2012 roku i zawiera - oprócz zabytków znajdujących się w rejestrze i wojewódzkiej ewidencji - również obiekty dotychczas nie ujęte ww/w wykazach.

Za kryteria decydujące o wpisie obiektu do ewidencji przyjęto:

- czas powstania – nie później niż lata czterdzieste XX w.;
- stopień zachowania walorów zabytkowych,
- wpływ jego formy na ogólny charakter zabudowy miejscowości,
- stan zachowania

Ogólna liczba obiektów architektury i budownictwa ujętych w Gminnej Ewidencji - 71 , z czego 5 jest wpisanych do rejestru zabytków.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

A) ZABYTKI NIERUCHOME

Ogółem w gminnej ewidencji znajdują się 71 zabytków nieruchomych, z czego:

- a. obiektów sakralnych - 12
- b. użyteczności publicznej- 0
- c. zespołów dworskich i pałacowych- 3
- d. domów mieszkalnych - 34
- e. budynków gospodarczych -4
- f. budownictwa przemysłowego -1
- g. zieleni zorganizowanej - 2
- h. obiektów budownictwa obronnego -1
- i. cmentarzy -4
- j. Inne -14

Szczegółowy wykaz w załączniku nr 1

Stanowiska archeologiczne - 190

Szczegółowy wykaz w załączniku nr 2**B). ZABYTKI RUCHOME**

Na terenie gminy znajduje się 50 zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego w Mstowie. Zdecydowana większość pochodzi z XVIII stulecia. Najcenniejszym obiektem jest późnogotycki obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, ze św. Stanisławem i Mikołajem z pocz. XVI wieku. Na 2 poł. XVII wieku datowany jest obraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Z tego samego czasu pochodzi rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego oraz manierystyczny kielich (3 ćw. XVII w.). Ołtarz główny oraz obraz św. Wojciecha z kaplicy cmentarnej pw. św. Wojciecha w Mstowie.

Ponadto na całym obszarze występują dość liczne kapliczki słupowe i krzyże, głównie z XIX i pocz. XX wieku.

Szczegółowy wykaz załącznik nr 3.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

VII. 5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Najbardziej wartościowe obiekty na terenie gminy Mstów to:

- Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich w Wancerzowie
- Kaplica cmentarna pw. św. Wojciecha w Mstowie
- Grodzisko „Gąszczyk” w Siedlcu-Podlesiu
- Układ urbanistyczny Mstowa
- Zespół bunkrów z okresu 2 wojny światowej
- Zespół pałacowy w Kłobukowicach
- Zespół dworski w Małusach Wielkich

Wskazane obiekty, oprócz zespołu pałacowego w Kłobukowicach, zespołu dworskiego w Małusach Małych i zespołu bunkrów, są wpisane do rejestru zabytków.

VIII. Ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego

Stan zachowania zabytków na terenie gminy jest zróżnicowany. W najlepszym stanie są budowle sakralne – wszystkie użytkowane zgodnie z przeznaczeniem.

Szczególnego zainteresowania wymagają obiekty, które są najwartościowsze dla społeczności lokalnej. Niektóre z nich są tylko zaniedbane i potrzebują jedynie odnowienia lub zmiany sposobu zagospodarowania. Budynki mieszkalne będące własnością prywatną w większości są zaniedbane, część z nich opuszczona.

W bardzo złym stanie pozostaje zespół stodół oraz pozostałości murowanych piwnic, zlokalizowanych na wzgórzu klasztornym. Obiekty te wymagają natychmiastowej interwencji.

Bunkry z okresu 2 wojny światowej rozrzucone w okolicach Mstowa i Zawady są obecnie zarośnięte trawą i przysypane ziemią, ale ich konstrukcja nie jest zagrożona.

Rozpoznanie i opracowanie wymaga dziedzictwo niematerialne oraz elementów funkcjonujących w krajobrazie w postaci np. kapliczek niekubaturowych, krzyży przydrożnych, obelisków.

XI. Analiza szans i zagrożeń

Na potrzeby niniejszego opracowania dokonano analizy SWOT, wspomagając się podobnymi analizami sporządzonymi w innych dokumentach gminnych

Mocne strony:

- położenie w atrakcyjnym krajobrazie,
- występowanie na terenie gminy cennych, unikalnych obiektów, historyczno-kulturowych,
- interesująca zabudowa wsi,
- atrakcyjne tereny do inwestowania w bazę turystyczno noclegową,
  - bardzo atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo tereny dla rozwoju turystyki.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Szanse:

- rewitalizacja wybranych miejsc na terenie gminy ,
- restauracja obiektów posiadające wartości zabytkowe,
- świadomość bogatej historii gminy Mstów
- uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w dokumentach programowych gminy,
- uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym,
- zmiana świadomości społecznej w wyniku rozwoju edukacyjnej funkcji środowiska kulturowego,
- budzenie świadomości ekologicznej i kulturowo-historycznej mieszkańców (budowa ścieżek edukacyjnych, powstanie punktu informacji turystycznej, ustawianie tablic informacyjnych przy zabytkach),
- udział funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków,
- pozyskiwanie środków dla regionalnych programów ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej,
- udostępnianie obiektów atrakcyjnych turystycznie.

Słabe strony:

- nienajlepszy stan techniczny większości obiektów zabytkowych,
- zakłócenie pierwotnych układów przestrzennych zabudową wprowadzającą dysharmonię w krajobrazie,
- zaniedbane obszary atrakcyjnie położonych wsi,
- brak archeologicznych i historyczno-architektonicznych programów badawczych,
- brak placówki muzealnej,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Zagrożenia:

- degradacja zabytków,
- niski poziom świadomości społecznej odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy,
- spiętrzenie wydatków związane ze złym i bardzo złym stanem obiektów zabytkowych zagrożonych destrukcją,
- utrata wartości przestrzennych i kulturowych zabudowy w przypadku zaniechania działań naprawczych, co powoduje zmniejszenie atrakcyjności turystycznej gminy,
- wzrost kosztów renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- niedostatek środków publicznych na rewitalizację,
- brak potencjalnych inwestorów,
- niekontrolowana akcja inwestycyjna: niewłaściwie przeprowadzona budowa nowych obiektów, niezgodnych z lokalną tradycją.

Wnioski

Gmina Mstów dysponuje znacznym potencjałem, którego mocne strony określa przede wszystkim wartość zabytkowego zespołu klasztornego. Wsie, położone w malowniczym, niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo i przyrodniczo otoczeniu, których stopień dewaloryzacji jest nieznaczny. Potencjał ten osłabiają w dość dużym stopniu, czynniki o charakterze społecznym, ekonomicznym oraz niezbyt wysoki stopień świadomości oraz wiedzy społeczności lokalnej, dotyczącej wartości kulturowych, którymi odznacza się gmina. Zmieniające się uwarunkowania społeczno-polityczne, otwarcie na współpracę międzyregionalną i międzynarodową, wstąpienie do Unii Europejskiej i możliwość korzystania z jej funduszy, poprawa infrastruktury komunikacyjnej, stwarzają niepowtarzalną szansę dla zachowania i wykorzystania tego potencjału, poprzez odpowiednie działania w kierunku rewaloryzacji wartościowych elementów krajobrazu kulturowego gminy i ich promocji. Działania te powinny być jednak prowadzone w sposób uważny, zaplanowany i kontrolowany, przy udziale odpowiednich specjalistów. W przeciwnym razie odpowiednie wykorzystanie szans może zostać zagrożone poprzez zatarcie i pomniejszenie wartości kulturowych

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

gminy, np. w wyniku nieprawidłowo prowadzonych inwestycji remontowych lub w zakresie realizacji nowego budownictwa mieszkalnego czy rekreacyjnego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

IX. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 u.o.o.z. W myśl tego przepisu gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami, ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków w celu podejmowania wspólnych działań dla adaptacji zniszczonych budynków zabytkowych i zwiększenia ochrony nad nimi,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony zabytków.

Zasoby i położenie gminy Mstów a jednoznacznie wskazują na duże możliwości rozwoju turystyki i rekreacji w różnej formie. Podstawowym problemem, podobnie jak w przypadku innych kierunków jest brak odpowiednich środków finansowych. Dlatego podejmowane działania powinny być nastawione na uaktywnienie mieszkańców gminy i wykorzystanie posiadanych zasobów. Gmina powinna więc działać przede

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

---

wszystkim jako stymulator tych procesów a w mniejszym stopniu jako bezpośredni realizator.

Istotnym czynnikiem prowadzącym do realizacji programu jest ustalenie uwarunkowań dotyczących finansowania i organizacji działań ochronnych wobec środowiska kulturowego oraz edukacyjnych i wychowawczych wobec społeczności miejskiej.

Spodziewanym skutkiem podjętych, wyżej wymienionych, działań będzie, poza poprawą stanu środowiska kulturowego, stworzenie atrakcyjnego produktu turystycznego, przy wykorzystaniu dóbr kultury, rozwój przedsiębiorczości oraz uwrażliwienie mieszkańców miasta i środowisk wiejskich na potrzeby związane z utrzymaniem i ochroną środowiska kulturowego.

IX.1 Priorytety

Dobrze zachowane, zadbane zabytki stanowią o tożsamości regionu i mogą być jednym z elementów rozwoju gospodarczego.

Dla realizacji tak sformułowanego hasła wskazano trzy priorytety:

Priorytet I

Rewaloryzacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno- gospodarczego gminy.

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

IX.2. Kierunki działań programu opieki

W niniejszym programie nawiązano do działań zdefiniowanych w podstawowych dokumentach gminnych: Strategii Gminy Mstów, Studium uwarunkowań i rozwoju przestrzennego gminy Mstów oraz Miejscowym

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Planie Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Mstów. Działania te są procesem przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych w zdegradowanych obszarach, przyczyniających się do poprawy jakości życia mieszkańców, przywrócenia ładu przestrzennego, ożywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych.

Kierunki działań wyznaczono w obrębie trzech priorytetów, przy czym należy zaznaczyć, iż realizacja wyznaczonych w gminnym programie priorytetów wykracza ponad 4-letni okres obowiązywania programu.

Priorytet I

Rewaloryzacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Realizowany będzie w ramach 3 kierunków działań:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne.
3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Realizowany będzie w ramach 4 kierunków działań:

1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.
2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.
3. Ochrona układu urbanistycznego.
4. Ochrona układów ruralistycznych (wiejskich).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Priorytet III***Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.***

Realizowany będzie w ramach 4 kierunków działań:

1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.
2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.
3. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
4. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.

IX .3. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI***Priorytetu I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.***

Kierunek: *Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.*

Zadania :

- Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni: cmentarze w Mstowie (rzymskokatolickiego, żydowskiego)
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.
- Oczyszczenie i zabezpieczenie zespołu bunkrów na terenie gminy.
- Rewaloryzacja i rewitalizacja pozostałości zespołu piwnic w Mstowie – Wancerzowie.
- W porozumieniu z gminą żydowską zabezpieczenie fragmentów macew i urządzenie lapidarium w obrębie terenu cmentarza żydowskiego w Mstowie
- Konserwacja historycznych nagrobków z cmentarza rzymskokatolickiego w Mstowie.
- Utrzymanie w należyтым stanie miejsc pamięci narodowej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Opracowanie założeń, a później programu rewaloryzacji i rewitalizacji najcenniejszych stodół w Mstowie:
  - zidentyfikowanie wszystkich obiektów pod względem własnościowym i technicznym,
  - określenie niezbędnych robót remontowych i konserwatorskich nadających obiektom właściwy standard,
  - wsparcie finansowe właścicieli dążących do ożywienia posiadanych obiektów i nadania im nowej funkcji.
- Podjęcie wspólnych działań samorządu i parafii w celu przeprowadzenia prac remontowych i rewaloryzacyjnych w zespole klasztornym kanoników regularnych
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością gminy po podjęciu stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych.
- Przygotowanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do absorpcji programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych.
- Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych.

Kierunek :

Podjęcie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne

Zadania:

- Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp.
- Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Kierunek :

Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zadania:

- Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną.
- Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z np. tradycyjną sztuką budowlaną, stolarstwo, ciesielstwo,
- Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów.
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w tradycyjnych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.
- Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.

Priorytet II:

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Kierunek:

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

Zadania:

- Weryfikacja aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego pod kątem ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadzenie nowych obiektów z Gminnej Ewidencji Zabytków oraz wykreślenie nieistniejących lub tych, które nie posiadają lub utraciły wartości zabytkowe
- Konsekwentne egzekwowanie ustaleń dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego w ścisłej współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i nadzorem budowlanym.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Nadanie wyższego standardu przestrzeniom publicznym, zgodne działanie samorządu i właścicieli, poprzez:
  - opracowanie, realizacja programu i planu rewaloryzacji obszaru historycznego miasta Mstowa
  - opracowanie , realizacja programu i planu rewaloryzacji historycznych obszarów wiejskich (np. Jaskrów ul. Starowiejska, Mokrzysz ul. Kościelna itp.)
  - podjęcie działań mających na celu utrwalenie dawnych historycznych dróg.
- Wprowadzenie jednolitych detali w przestrzeni historycznego miasta Mstowa (proste elementy dekoracyjne) budujących specyfikę i niepowtarzalną atmosferę.
- Wpływanie na postawy mieszkańców gminy w zakresie troski o estetykę gminy (np. konkursy na najładniejsze obejścia).
- Wyznaczenie „reprezentacyjnych” stref o wizerunku zgodnie z oczekiwaniami turystów (tradycyjna architektura, dużo zieleni, ujednolicone detale architektoniczne, podobne kwiaty w ogródkach od strony drogi, aleje spacerowe, ograniczenie ruchu drogowego itp.)

Kierunek :

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Mstów .

Zadania:

- Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków:
  - zespołu bunkrów z czasów 2 wojny światowej
  - zespołu dworskiego w Małusach Wielkich
  - zespołu dworskiego w Kłobukowicach
- Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków :
  - dworu w Siedlcu
  - pozostałości zespołu stodoł w Mstowie
  - pozostałości piwnic w Wancerzowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Kierunek :

Ochrona układu urbanistycznego w Mstowie oraz układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.

Zadania:

- Opracowanie szczegółowych planów zagospodarowania lub innych programów naprawczych (sanacyjnych) dla:
  - założenia urbanistycznego Mstowa,
  - założeń ruralistycznych w Jaskrowie, Mokreszy
  - krajobrazowych grodziska w Gąszczyk

- Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych, podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk

Priorytet III

Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

Kierunek:

Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym Gminy.

Zadania:

- Prowadzenie i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków.
- Udostępnianie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy.
- Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, w tym także niematerialnego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.
- Wykonanie tablic informacyjnych przy obiektach i obszarach zabytkowych, (także w miejscach nie istniejących już ważnych obiektów, np. zespołów dworskich)

Kierunek:

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.

Zadania:

- Organizacja i wspieranie okazjonalnych sesji popularno - naukowych, poświęconych dziejom regionu, wystaw czasowych tematycznie związanych z regionem.
- Nawiązanie współpracy z wyższymi uczelniami.
- Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w gminie.
- Inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią gminy i regionu oraz ochroną dóbr kultury.
- Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.
- Popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.
- Ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy (w tym prac magisterskich i dyplomowych).
- Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do przedstawicieli społeczności lokalnej, związanych z rewaloryzacją i remontem obiektów objętych ochroną.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.
- Ogłaszanie konkursów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego (plastycznych, fotograficznych, wiedzy o historii i zabytkach regionu).
- Podejmowanie działań związanych z pielęgnowaniem tożsamości kulturowej Gminy Mstów poprzez organizowanie spotkań, imprez, prelekcji ściśle związanych z historią gminy, ważnymi wydarzeniami historycznymi mającymi miejsce na terenie gminy,
- Popularyzacja ochrony wartości niematerialnych jako części dziedzictwa kulturowego Gminy Mstów.
- Wprowadzanie historycznych nazw potocznych do różnego typu publikacji np.
- Utrwalanie w świadomości społeczności lokalnej wybitnych postaci związanych z regionem.

Kierunek :

Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.

Zadania:

- Zdefiniowanie i rozpoznanie dziedzictwa niematerialnego w gminie.
- Rozpoznanie historycznego układu urbanistycznego Mstowa
- Rozpoznanie starych układów ruralistycznych.
- Wykonanie inwentaryzacji bunkrów
- Wykonanie inwentaryzacji stodoł w Mstowie
- Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych).
- Zinwentaryzowanie starych nagrobków na cmentarzu rzymskokatolickim w Mstowie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Zinventaryzowanie pozostałości macew na cmentarzu żydowskim w Mstowie
- Inwentaryzacja przydrożnych kapliczek i krzyży.

Kierunek:

Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej

Zadania:

- Dopełnienie istniejących już szlaków turystycznych pieszych i rowerowych, wykorzystując walory dziedzictwa kulturowego,
- Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.
- Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy.
- Inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane zabytkami gminy.

X. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty mające do czynienia z obiektami i przestrzeniami zabytkowymi, tak, by wywołać ich pożądane zachowania prowadzące do realizacji zamierzonych celów.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność gminy, która bezpośrednio odczuje efekty jego wdrażania. Dotyczy to zarówno mieszkańców obszaru wpisanego do rejestru zabytków, jak i mieszkańców nowych osiedli dla których prestiż gminy jest podkreślany jej stanem i atrakcyjnością.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Dostępne instrumentarium służące realizacji niniejszego programu generalnie wynika z obowiązujących przepisów prawnych oraz opartych na nich działaniach umocowanych w realiach finansów publicznych i instrumentów prawno - ekonomicznych.

W realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Mstów wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty koordynacji oraz instrumentów społecznych, instrumentów kontrolnych.

- Instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- Instrumenty finansowe (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych).
- Instrumenty koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami).
- Instrumenty społeczne (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Instrumenty kontrolne (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

X.1. Zasady oceny realizacji programu opieki

1. Gminny Program Opieki nad Zabytkami, wójt sporządza na okres 4 lat.
2. Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
3. Z realizacji programów wójt sporządza, co 2 lata sprawozdania, które przedstawia Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:
  - a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania niniejszego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami,
  - b) efektywność ich wykonania.

X. 2. Kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.***W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy***

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami.
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów.
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

W ramach priorytetu II: *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego*

- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu III: *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości*

- Liczba opracowanych prac studialnych.
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy.
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych.
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników).
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej

X.3 . Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach użytkowników obiektów zabytkowych.

Gmina Mstów udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku.

Kwestie dofinansowania prac przy obiektach zabytkowych reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940).*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

Istnieje możliwość dofinansowania zadań z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego z budżetu państwa. Wsparcie finansowe pochodzi ze środków:

- Ministerstwa Kultury w ramach Programów Operacyjnych.
- Wojewody Śląskiego, będących w dyspozycji Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Budżetu samorządu województwa śląskiego.
- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (dla założeń zieleni zabytkowej).

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz wymiany kulturalnej” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kultura 2007–2013 – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka”,

projektu nr 6.4. *Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym* – www.interreg.gov.pl

- Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” – www.interreg.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” – www.minrol.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” – www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” – www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” – www.mrr.gov.pl

---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym – www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

ZAŁĄCZNIK NR 1

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Lp.	Miejscowość	obiekt	Adres	Informacje o formie ochrony
1.	Brzyszków	Dom	Brzyszków 46	
2.	Brzyszków	Dom	Brzyszków 55	
3.	Jaskrów	Kapliczka	ul.Częstochowska, przy posesji 58	
4.	Jaskrów	Kapliczka z rzeźbą św. Rodzina	ul. Częstochowska	
5.	Jaskrów	Budynek pofolwarczny	ul.Częstochowska	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
6.	Jaźwiny	Kapliczka		Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
7.	Jaźwiny	Zagroda	Jaźwiny Nr 1	
8.	Kłobukowice	Dwór		Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
9.	Kłobukowice	Spichlerz		Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
10.	Kłobukowice	Park		
11.	Kobylczyce	Dom	Kobylczyce Nr2	
12.	Kobylczyce	Dom	Kobylczyce Nr9	
13.	Krasice	Cmentarz rzymskokatolicki	ul. Cmentarna	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
14.	Krasice	Zagroda	ul.Cmentarna 8	
15.	Krasice	Dom	ul. Cmentarna 64	
16.	Krasice	Dom	ul.Cmentarna 73	
17.	Krasice	Zagroda	ul. Strażacka 1	
18.	Krasice	Kaplica	ul. Warszawska	
19.	Kuchary	Dom	ul. Mstowska 77	
20.	Małusy Wielkie	Dwór		Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
21.	Małusy Wielkie	Rządcówka		Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
22.	Małusy Wielkie	Pozostałości parku dworskiego		Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
23.	Małusy Wielkie	Kapliczka	Przy murze ogradzającym zespół dworski	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

24.	Mokrzesz	Kaplica	ul.Częstochowska	Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
25.	Mokrzesz	Dom	ul.Częstochowska 210	
26.	Mokrzesz	Dom	ul. Częstochowska 212	
27.	Mokrzesz	Dom	ul. Kościelna 10	Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
28.	Mokrzesz	Dom	ul. Kościelna 12	
29.	Mokrzesz	Dom	ul. Kościelna 51	
30.	Mstów	Układ urbanistyczny		Rej. zabytków R/489/53, wzn.nr 260/60 z dnia 04.03.1960, ob. nr 40/76/A z dn. 20.02. 1978
31.	Mstów	Pozostałości po cmentarzu żydowskim	ul. Sienkiewicza	Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
32.	Mstów	Pozostałości po cmentarzu cholerycznym		
33.	Mstów	Zespół stodół		Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
34.	Mstów	Dom	Pl.Mickiewicza 1	
35.	Mstów	Dom	Pl.Mickiewicza 9	
36.	Mstów	Dom	Pl.Mickiewicza 10	
37.	Mstów	Dom	Pl.Mickiewicza12	
38.	Mstów	Dom	Pl.Mickiewicza 13	
39	Mstów	Cmentarz grzebalny rzymskokatolicki	ul. Częstochowska	
40.	Mstów	Kaplica pw. św. Wojciecha	ul.Częstochowska	Rej. zabytków wpisana w 1932 r., R/571/58, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960 ; ob. nr 18/76/A z dn. 01.03.1978
41.	Mstów	Dom	ul. Częstochowska 17	Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
42.	Mstów	Stodoła	ul.Częstochowska 33	
43.	Mstów	Pozostałości po cmentarzu żydowskim	ul. Kilińskiego	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

44.	Mstów	Dom	ul. Kilińskiego 12	
45.	Mstów	Dom	ul.Kilińskiego 14	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
46.	Mstów	Dom	ul.Kilińskiego 49	
47.	Mstów	Młyn elektryczny	ul.Kilińskiego 53	
48.	Mstów	Kapliczka	ul. Kościelna	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
49.	Mstów	Dom	ul.Kościelna 12	
50.	Mstów	Kapliczka	ul. Wolności	
51.	Mstów	Dom	ul. Wolności 16	
52.	Mstów	Dom	ul.Wolności 17	
53.	Mstów	Dom	ul.Wolności 38	
54.	Mstów	Dom	ul.Wolności 48	
55.	Mstów- Wancerzów	Kościół pw.Wniebowzięcia NMP	ul.Targowa 2	Rej.zabytków Wpisany w 1932 ;R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978
56.	Mstów- Wancerzów	Klasztor (ob.plebania)	ul.Targowa 2	
57.	Mstów - Wancerzów	Dzwonnica w zespole klasztornym	ul.Targowa 2	
58.	Mstów- Wancerzów	Mur otaczający zespół klasztorny z 9- cioma basztami	ul.Targowa	
59.	Mstów- Wancerzów	Budynek bramny w zespole klasztornym	ul. Targowa 2	
60.	Mstów- Wancerzów	Dwie bramy do zespołu klasztornego	ul.Targowa 2	
61.	Mstów - Wancerzów	Zespół piwnic	ul.19 Stycznia	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
62.	Mstów- Wancerzów	Dom	ul.Wyzwolenia 5	
63.	Mstów- Wancerzów	Dom	ul.Wyzwolenia 6	
64.	Mstów- Wancerzów	Dom	ul.Wyzwolenia 13	
65.	Mstów- Wancerzów	Dom	ul.Wyzwolenia 29	
66.	Siedlec	Dwór	ul.św.Antoniego 4	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

67.	Siedlec	Ruina „kaplicy”	ul.św.Antoniego 4	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
68.	Siedlec	Kaplica pw.św.Antoniego	ul.św. Antoniego	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
69.	Mstów-Zawada	Zespół bunkrów		
70.	Zawada	Kaplica	ul.Główna	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
71.	Zawada	Dom	ul.Częstochowska 70	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

ZAŁĄCZNIK NR 2

Ewidencja stanowisk archeologicznych w gminie Mstów wg. kart ewidencyjnych stanowiska archeologicznych (KESA)

Lp	Numer stanowiska w miejscowości	Numer obszaru AZP i numer stanowiska na obszarze AZP	gmina	Chronologia	Funkcja/rodzaj stanowiska	Orientacyjny obszar stanowiska wg. rozrzutu materiałów na powierzchni	uwagi
1	Kuchary St.5	85-50 / 22	Mstów	Sredniow.	Ślad osadn.	0,01	Dz.508
2	Kuchary St.6	85-50 / 23	Mstów	Późn.średniow /nowoż. Ok.nowożytny	Osada Osada	0,5	Dz.496/2
3	Latosówka St.1	85-50 / 24	Mstów	Ep.kamienia	Ślad osadn.	0,01	Dz.148
4	Latosówka St.2	85-50 / 25	Mstów	Ep.kamienia	Ślad osadn.	0,01	Dz.80
5	Latosówka St.3	85-50 / 26	Mstów	Ep.kamienia	Pracownia krzemioeniarska	0,01	Dz.87/5
6	Latosówka St.4	85-50 / 28	Mstów	pradzieje	Ślad osadn.	0,01	Dz.31
7	Kuchary St.7	85-50 / 29	Mstów	Nieokreślona (średniow)	Ślad osadn.	0,01	Dz.100
8	Kuchary St.8	85-50 / 30	Mstów	Ok.nowożytny	osada	0,5	Dz.53,54,55,56
9	Kuchary St.9	85-50 / 31	Mstów	Ep.kamienia	Ślad osadn.	0,01	Dz.43
10	Latosówka St.5	85-50 / 32	Mstów	Ep.kamienia Średniow	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.26/4
11	Latosówka	85-50 / 33	Mstów	Średnio.	Ślad osadn.	0,1	Dz.18/3

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

	St.6			Ok.nowożytny	Ślad osadn.		
12	Latosówka St.7	85-50 / 34	Mstów	średniow Późn.średniow ./nowoż. Ok.nowożytny	Ślad osadn Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.12,13/3,13/7, 13/8
13	Latosówka St.8	85-50 / 43	Mstów	Późne średn./nowoż. Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.3
14	Krasice St.14	85-51 / 6	Mstów	Ep.kamienia pradzieje	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,01	Dz.634
15	Krasice St.15	85-51 / 7	Mstów	Ok.wpł.rzymsk .-k.przew.	osada	0,5	Niszczona,zagrozo na Dz.796
16	Krasice St.16	85-51 / 16	Mstów	Ep.kamienia Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.1675/1 Las młodnik
17	Mstów (Podlesie) St.4	86-49 / 30	Mstów	Okr.halsztacki- k.luż. Wczesne średniowiecze	Osada/grodzisko grodzisko	1,0	Dz.512,539 Rejestr zabytków A-243
18	Mstów (Podlesie) St.5	86-49 / 31	Mstów	Średniow. Ok.nowożytny nieokreślona	Ślad osadn. Ślad osadn. osada	0,5	Dz.553
19	Mstów (Podlesie) St.6	86-49 / 32	Mstów	Pradzieje Średnio. Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada osada	1,0	Dz. 568,569,573, 574,567,572
20	Mstów (Podlesie) St.7	86-49 / 33	Mstów	Pradzieje Wczesne średniowiecze Średnio. Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn. Osada osada	1,0	Dz. 571,578,579,580
21	Mstów (Podlesie)	86-49 / 34	Mstów	Ok.nowożytny	Punkt osadn.	0,5	Dz. 573,574

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

	St.8						
22	Mstów (Podlesie) St.9	86-49 / 35	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.553
23	Mstów (Podlesie) St.10	86-49 / 36	Mstów	Ok.nowożytny	Ślad osadn.	0,01	Dz.61
24	Jaskrów (Zadomie) St.11	86-49 / 37	Mstów	Ep.brązu-k.luż Pradzieje Średniow. Ok.nowożytny	Osada Osada Osada osada	1,0	Dz. 968 – 973, 976,977
25	Jaskrów (Zadomie) St.10	86-49 / 38	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Osada osada	4,0	Dz.663-689, 690,691
26	Jaskrów (Zadomie) St.9	86-49 / 39	Mstów	Średnio. Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.968,969,970
27	Jaskrów (Podgórze) St.8	86-49 / 40	Mstów	Ok.nowożytny	Punkt osadn.	0,5	Dz.948-950
28	Jaskrów (Kamionki) St.7	86-49 / 41	Mstów	Ep.kamienia Ok.nowożytny	Ślad osadn. Punkt osadn.	0,5	Dz.569-576
29	Jaskrów (Podgórze) St.6	86-49 / 42	Mstów	Ok.nowożytny	Ślad osadn.	0,1	Dz.932
30	Jaskrów (Kamionki) St.5	86-49 / 43	Mstów	Ok.nowożytny	Punkt osadn.	0,5	Dz. 497,498/2,499/9 500/1,501/1
31	Jaskrów (Weselin) St.4	86-49 / 44	Mstów	Średniow.	Punkt osadn.	0,1	Dz.873 (obecnie teren zalesiony)
32	Jaskrów (Weselin) St.3	86-49 / 45	Mstów	Pradzieje Średniow. Ok.nowożytny	Osada Osada Osada	1,0	Dz.845-850, 858,859

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

33	Jaskrów (Weselin) St.2	86-49 / 46	Mstów	Wczesne średniowiecze Średniow. Ok.nowożytny	Osada Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 836-840
34	Jaskrów (Weselin) St.1	86-49 / 47	Mstów	Ok.nowożytny	Punkt osadn.	0,5	Dz. 806-809, 812
35	Mstów St.1	86-50 / 1	Mstów	kult.łużycka- halsztat/laten	Cmentarzysko ciałopalne	Do 3 ha	Dz.1127,1128,11 29 (nieużytki,teren po dawnej piaskowni) badania ratownicze 1972, 1982
36	Wancierzów St.1	86-50 / 2	Mstów	Kult.łużycka Wczesne średniowiecze	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.152 (ogród klasztorny), 153/1
37	Mstów St.2	86-50 / 3	Mstów	nieokreślona	Grodzisko	7 ha	Domniemane grodzisko (góra „Wały”) Dz.1012/2, 1052,1053,1013, 1014
38	Mstów St.3	86-50 / 4	Mstów	nieokreślona	Punkt osadn.	0,1	Jaskinia w zach.stoku góry Stróżnica Dz. 147/1
39	Mstów St.4	86-50 / 5	Mstów	XV w. (po 1440 r.)	Miejsce znaleziska łuźnego-skarb monet	0,01	Ul.Kilińskiego nr 37
40	Wancierzów St.2	86-50 / 6	Mstów	XIV w.(po 1356)	Miejsce znaleziska łuźnego-skarb monet	0,01	Dz.276 –Góra Dobra (obecnie las)
41	Rajsko St.1	86-50 / 7	Mstów	Kult.łużycka Wczesne średniowiecze średniow	Osada Osada Osada		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji „nad zakolem Warty przy drodze do Kłobukowic”
42	Łuszczyn	86-50 / 8	Mstów	Epoka	Prac.krzemien.		Archiwalne, brak dokładnej

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

	St.1			kamienia Kult.łużycka	Ślad osadn.		lokalizacji „na N od wsi Łuszczyn, między rzeką a rowem, na wydmie”
43	Zawada St.1	86-50 / 9	Mstów	Epoka kamienia	Ślad osadn.		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji „1 km na półd od młyna Rajska, 400 m od rzeki”
44	Jaskrów St.12	86-50 / 10	Mstów	Epoka kamienia Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada osada	5 ha	Dz. 1165-1169, 1170/2, 1170/1, 1171-1174, 1175/2, 1177/1, 1176/1, 985,986,987/2,988,989
45	Jaskrów St.13	86-50 / 11	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka średniowiecze	Obozowisko Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 1181-1184
46	Jaskrów St.14	86-50 / 12	Mstów	Pradzieje Kult.łużycka Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 1118-1125
47	Jaskrów St.15	86-50 / 13	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada osada	0,5	Dz.1101-1131
48	Jaskrów St.16	86-50 / 14	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osad.	0,5	Dz.1102-1105
49	Jaskrów St.17	86-50 / 15	Mstów	Kult.łużycka Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 1095/1, 1096,1097,1087
50	Wancierzów St.3	86-50 / 16	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka owr- kult.przeworsk	Obozowisko Osada osada	0,5	Dz. 237-240

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

				a			
51	Wancierzów St.4	86-50 / 17	Mstów	Kult.łazycka Pradzieje średniowiecze	Osada Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 245/2, 246, 247/1, 247/2,248
52	Wancierzów St.5	86-50 / 18	Mstów	Epoka kamienia Kult.łazycka Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 172, 173/1, 173/2, 174
53	Wancierzów St.6	86-50 / 19	Mstów	Kult.łazycka Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 198,199, 200/2
54	Wancierzów St.7	86-50 / 20	Mstów	Epoka kamienia	Ślad osadn.	0,01	Dz. 274
55	Wancierzów St.8	86-50 / 21	Mstów	Epoka kamienia Kult.łazycka Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada osada	0,5	Dz. 357
56	Wancierzów St.9	86-50 / 22	Mstów	Epoka kamienia Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada osada	0,5	Dz. 377/3, 880
57	Wancierzów St.10	86-50 / 23	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 150
58	Cegielnia St.1	86-50 / 24	Mstów	pradzieje	Ślad osadn.	0,01	Dz. 404
59	Cegielnia St.2	86-50 / 25	Mstów	Pradzieje średniowiecze	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz. 250, 251
60	Wancierzów St.11	86-50 / 26	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.616,617

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

61	Rajsko St. 2	86-50 / 27	Mstów	Kult.łuzicka pradzieje	Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 765/29, 765/30, 765/18, 765/17, 765/1
62	Rajsko St.3	86-50 / 28	Mstów	Kult.łuzicka Pradzieje średniowiecze	Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 783, 782
63	Rajsko St.4	86-50 / 29	Mstów	Epoka kamienia Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada osada	3	Dz. 788/2, 789/2, 789/1, 790,791
64	Rajsko St.5	86-50 / 30	Mstów	pradzieje	osada	0,5	Dz. 792/2, 792/3, 748/1, 747/1
65	Rajsko St.6	86-50 / 31	Mstów	Epoka kamienia Neolit Kult.łuzicka Owr- kult.przeworsk a Ok.nowożytny	Obozowisko Ślad osadn Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 753/1, 753/2, 753/3, 754
66	Kłobukowice St.1	86-50 / 32	Mstów	Ep.kamienia Owr- kult.przeworsk a Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 214/2, 215, 216
67	Kłobukowice St.2	86-50 / 33	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 246/2, 246/1,243/1,246 /2
68	Kłobukowice St.3	86-50 / 34	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Osada osada	0,5	Dz. 259/3, 260/1, 260/2, 261/2, 262 (wśród znalezisk powierzchniowy ch 1 denar koronny Jana

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

							Oibrachta)
69	Kłobukowice St.4	86-50 / 35	Mstów	Epoka kamienia Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada Ślad osadn.	1,0	Dz. 303/1, 303/3
70	Kłobukowice St.5	86-50 / 37	Mstów	Epoka kamienia Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Punkt osadn.	1,0	Dz. 132/2,132/3,133 /1
71	Kuchary St.1	86-50 / 38	Mstów	pradzieje	osada	0,1	Dz.58
72	Kuchary St.2	86-50 / 39	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada osada	0,5	Dz. 87
73	Kuchary St.3	86-50 / 40	Mstów	Pradzieje średniowiecze	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.99
74	Kuchary St.4	86-50 / 41	Mstów	Średniowiecze /ok.nowożytny	ossda	0,5	Dz. 101
75	Łuszczyn St.2	86-50 / 42	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 12, 51, 29 W części zniszczone piaśnicą
76	Łuszczyn St.3	86-50 / 43	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn. Osada osada	1,0	Dz. 27-29, 48,49,51
77	Łuszczyn St.4	86-50 / 44	Mstów	Kult.łużycka Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 99/7, 99/8

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

78	Łuszczyn St.5	86-50 / 45	Mstów	Epoka kamienia Pradzieje	Ślad osadn. Osada	0,5	Dz. 10,11
79	Łuszczyn St.6	86-50 / 46	Mstów	Kult.łużycka Owr- kult.przeworsk a Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	1,0	Dz.129
80	Łuszczyn St.7	86-50 / 47	Mstów	Kult.łużycka	osada	3,0	Dz. 129, 68/1,68/2,69,70
81	Łuszczyn St.8	86-50 / 48	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Punkt osadn. Punkt osadn.	0,5	Dz. 69
82	Łuszczyn St.9	86-50 / 49	Mstów	Kult.łużycka Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Osad Ślad osadn.	0,5	Dz. 63/3, 62, 187/2
83	Kłobukowice St.6	86-50 / 50	Mstów	Epoka kamienia średniowiecze	Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 149- 151,152/1, 152/1,153
84	Kłobukowice St.7	86-50 / 51	Mstów	pradzieje	osada	0,5	Dz.388
85	Kłobukowice St.8	86-50 / 52	Mstów	średniowiecze	osada	0,5	Dz. 159, 160/2
86	Kłobukowice St.9	86-50 / 53	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka średniowiecze	Prac.krzemieniar. Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 161,162 Częściowo zniszczone przez piaśnicę
87	Zawada St.2	86-50 / 54	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 31/3, 31/1, 33/2
88	Zawada St.3	86-50 / 55	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Ok.nowożytny	Osada Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 8/1

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

89	Zawada St.4	86-50 / 56	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka pradzieje	Ślad osadn. Ślad.osadn. osada	1,0	Dz. 8/1, 8/2
90	Zawada St.5	86-50 / 57	Mstów	Owr- kult.przeworsk a Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Osada Ślad osadn.	2,5	Dz. 6/3, 6/4, 7/1
91	Zawada St.6	86-50 / 58	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Ok.nowożytny	Osada Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.986/1
92	Mstów St.5	86-50 / 59	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.mowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.573, 574, 578, 579, 580/1, 580/2
93	Mstów St.6	86-50 / 60	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 1182, 1183, 1184, 1194, 1195
94	Mstów St.7	86-50 / 61	Mstów	Owr- kult.przeworsk a Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.144/2, 145- 147
95	Mstów St.8	86-50 / 62	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.158-161
96	Mstów St.9	86-50 / 63	Mstów	Owr- kult.przeworsk a Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.159,160
97	Mstów	86-50 / 64	Mstów	Kult.łużycka	Ślad osadn.	0,5	Dz.165,166

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

	St.10			Pradzieje	Ślad osadn.		
98	Mstów St.11	86-50 / 65	Mstów	Epoka kamienia Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 756-761, 711-712, 715-716, 718,723,750
99	Siedlec St.4	86-50 / 66	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 211, 213, 215
100	Siedlec St.3	86-50 / 67	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 261-264
101	Siedlec St.2	86-50 / 68	Mstów	Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.259,260
102	Siedlec St.1	86-50 / 69	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada Osada osada	0,5	Dz. 171-179
103	Siedlec St.5	86-50 / 70	Mstów	Kult.łużycka średniowiecze	Osada osada	1,0	Dz. 197-202
104	Zawada St.7	86-50 / 71	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka pradzieje	Osada Osada Ślad osadn.	2,0	Dz. 390, 13/1, 13/3
105	Krasice St.1	86-51 / 1	Mstów	neolit	Osada		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji
106	Krasice St.2	86-51 / 2	Mstów	Neolit Kult.łużycka	Osada Ślad osadnictwa		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

107	Krasice St.3	86-51 / 3	Mstów	Epoka kamienia	Osada		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji
108	Krasice St.4	86-51 / 4	Mstów	neolit	Osada		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji
109	Kuśmierki St.1	86-51 / 5	Mstów	Kult.łuzicka –z ok. halsztat/laten	Cmentarzysko ciałopalne		Dz. 92/2 i sąsiednie Badania wykopaliskowe 1947 r.
110	Mokrzysz St.1	86-51 / 6	Mstów	Kult.łuzicka	Cmentarzysko ciałopalne		Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji (odkrycie z 1869r.)
111	Łuszczyn St.11	86-51 / 7	Mstów	Epoka kamienia Wcz.ep. brązu-kult.cer.sznur. Kult.łuzicka Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.37,38,132
112	Łuszczyn St.12	86-51 / 8	Mstów	Epoka kamienia Kult.łuzicka Pradzieje Ok.nowożytny	Obozowisko Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	1,0	Dz. 2930, 31-36 W części zniszczone przez piasnicę, ob.ł.s
113	Krasice St.5	86-51 / 11	Mstów	Epoka kamienia Kult.łuzicka Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 2903,2905 W części zniszczone przez Piasnicę ,ob.ł.s
114	Krasice St.6	86-51 / 12	Mstów	Epoka kamienia Kult.łuzicka Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada Ślad osadn.	1,0	Dz. 2909-2911, 2915 W części zniszczone przez piasnicę, ob.ł.s

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

115	Krasice St.7	86-51 / 13	Mstów	Paleolit górny i środkowy Kult.łużycka	Prac. krzemieniar. osada	1,0	Dz. 621,622, w części zniszczone przez piaśnicę; badania wykopaliskowe 1996
116	Krasice St.8	86-51 / 14	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 623/2, 624, 625/3
117	Krasice St.9	86-51 / 15	Mstów	pradzieje	Ślad osadn.	0,1	Dz.2947
118	Krasice St.10	86-51 / 16	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Ep.brazu- kult.trzcinieck a	Ślad osadn. Ślad osadn. osada	0,5	Dz.2521/1
119	Krasice St.11	86-51 / 17	Mstów	Epoka kamienia Wcz.ep.brązu- kult.trzcinieck a	Ślad osadn. osada	0,5	Dz. 662, 2504, 2505/1
120	Krasice St.12	86-51 / 18	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 1812/1, 1812/2, 1813,1814
121	Krasice St.13	86-51 / 19	Mstów	Epoka kamienia	Ślad osadn.	0,1	Dz. 2073/3
122	Jaźwiny St.1	86-51 / 27	Mstów	średniowiecze	osada	0,5	dz.78/2
123	Mokrzysz St.3	86-51 / 28	Mstów	Epoka kamienia Ok.nowożytny	ślad osadn. osada	0,5	dz.162,163
124	Mokrzysz St.4	86-51 / 29	Mstów	Epoka kamienia	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 62 – 65

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

				Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn.		
125	Mokrzesz St.5	86-51 / 30	Mstów	Epoka kamienia Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.827/1, 827/2
126	Jażwiny St.2	86-51 / 31	Mstów	Kult.łuzicka pradzieje	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.124, 125
127	Jażwiny St.3	86-51 / 32	Mstów	Kult.łuzicka Pradzieje średniowiecze	Osada Ślad osadn. osada	1,0	Dz.127/9, 127/2, 128, 1512
128	Mokrzesz St.6	86-51 / 33	Mstów	Epoka kamienia Pradzieje średniowiecze	Ślad osadn. Osada osada	0,5	Dz.1554, 1555
129	Mokrzesz St.7	86-51 / 34	Mstów	Epoka kamienia Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.1717
130	Mokrzesz St.8	86-51 / 36	Mstów	Kult.łuzicka	osada	0,5	Dz. 1712/1, 1712/3
131	Kuśmierki St.2	86-51 / 40	Mstów	Kult.łuzicka pradzieje	Osada Ślad osadn.	2,5	Dz.107-111
132	Kuśmierki St.3	86-51 / 41	Mstów	Epoka kamienia Kult.łuzicka pradzieje	Ślad osadn. Ślad osadn. osada	0,5	Dz.85, 86
133	Kuśmierki St.4	86-51 / 42	Mstów	Kult.łuzicka	Ślad osadn.	0,01	Dz.73
134	Mokrzesz St.9	86-51 / 43	Mstów	Kult.łuzicka	Ślad osadn.	0,1	Dz.1438
135	Mokrzesz St.10	86-51 / 44	Mstów	średniowiecze	osada	0,5	Dz. 1031-1033, 1035/1, 1036/5

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

136	Mokrzesz St.11	86-51 / 45	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.1002,1003,1004/1, 1005, 1006
137	Mokrzesz St.12	86-51 / 46	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Punkt osadn.	0,5	Dz. 976-979
138	Małusy Małe St.1	87-50 / 3	Mstów	mezolit			Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji, -opis „podwórze i droga domu nr 19”
139	Małusy Wielkie St.1	87-50 / 4	Mstów	Kult.łużycka –z ok. halsztat/laten	Cmentarzysko ciałopalne		Dz.1185/2,1186/2,1187/2,1188/2,1189/2,1190/2,1191/1,1191/2,1192/2,1193/2,1194/2; teren w znacznej części zniszczony przez wyrobisko kamienia; ob.las; badania wykopaliskowe :1937, 1972-74
140	Srocko St.1	87-50 / 5	Mstów	Neolit Wczesne średniowiecze			Archiwalne, brak dokładnej lokalizacji, -opis „dawne pastwiska gromadzkie ,przy rowie przeciwczołgowym z ostatniej wojny”
141	Srocko St.2	87-50 / 27	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Średniowiecze Późne średni./ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada osada	1,0	Dz.115,116,117/2,118/2,119/2,120/2,121/2,122/2,125,126/2,127/2,128/2
142	Brzyszków St.2	87-50 / 28	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka-	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.38-41

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

				halsztat			
143	Brzyszków St.3	87-50 / 29	Mstów	Kult.łazycka- halsztat Pradzieje średniowiecze	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.95
144	Srocko St.3	87-50 / 30	Mstów	średniowiecze	Ślad osadn.	0,1	Dz.171/2
145	Srocko St.4	87-50 / 31	Mstów	Epoka kamienia pradzieje	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.399/2
146	Srocko St.5	87-50 / 32	Mstów	mezolit	Ślad osadn.	0,1	Dz.403/1
147	Srocko St.6	87-50 / 33	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. osada	0,5	Dz.401, 403/3, 405
148	Srocko St.7	87-50 / 34	Mstów	Kult.łazycka Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.412/2, 413/2
149	Srocko St.8	87-50 / 35	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Średniow/ok.n owożytny Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz.523-525
150	Srocko St.9	87-50 / 36	Mstów	Kult.łazycka- halsztat pradzieje	Osada osada	0,5	Dz.527,528
151	Srocko St.10	87-50 / 37	Mstów	Kult.łazycka- halsztat Ok.nowożytny	Osada osada	0,5	Dz.411/2, 412.413
152	Srocko St.11	87-50 / 38	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada osada	0,5	Dz.421/4, 422/2, 423/2
153	Srocko St.12	87-50 / 39	Mstów	Kult.łazycka- halsztat	Osada Osada	1,0	Dz.417/2, 418/2, 419/2, 420/2, 421/4, 422/2

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

				Średniowiecze Ok.nowożytny	osada		
154	Srocko St.13	87-50 / 40	Mstów	Epoka kamienia Kult.łuzicka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 274/1, 274/5, 275/2, 277/6
155	Małusy Małe St.2	87-50 / 44	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.690
156	Małusy Małe St.3	87-50 / 53	Mstów	Ok.nowożytny	Osada	0,5	Dz.693/2,694/2, 695,696,697/2,6 97/5,697/6,698
157	Małusy Małe St.4	87-50 / 54	Mstów	Średniow/ok.n owożytny Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.565,566,567/ 1,567/2,294/2,2 95
158	Małusy Małe St.5	87-50 / 55	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.555/1, 556/2,556/1,557 ,558
159	Małusy Małe St.6	87-50 / 56	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.492-494
160	Małusy Małe St.7	87-50 / 57	Mstów	Pradzieje Wczesne średniowiecze Ok.nowożytny	Punkt osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.484/1, 485, 487
161	Małusy Małe St.8	87-50 / 58	Mstów	Kult.łuzicka Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.423,424
162	Małusy Wielkie St.2	87-50 / 59	Mstów	Ok.nowożytny	Ślad osadn.	0,1	Dz.562
163	Małusy Wielkie St.3	87-50 / 60	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.475,476

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

164	Małusy Wielkie St.4	87-50 / 61	Mstów	Kult.łazycka- halsztat Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Osada Osada Ślad osadn.	1,0	Dz.457-464 ; częściowo zniszczone przez współczesny cmentarz grzebalny
165	Małusy Wielkie St.5	87-50 / 62	Mstów	Kult.łazycka- halsztat Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Osada Osada osada	3,0	Dz.451/2, 452- 455; częściowo zniszczone przez współczesny cmentarz grzebalny
166	Małusy Wielkie St.6	87-50 / 63	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.430/2
167	Małusy Wielkie St.7	87-50 / 64	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.435/1
168	Małusy Wielkie St.8	87-50 / 65	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.436/6
169	Małusy Wielkie St.9	87-50 / 66	Mstów	Owr- kult.przeworsk a Pradzieje średniowiecze	Ślad osadn. Ślad osadn. osada	0,5	Dz.777,778
170	Małusy Wielkie St.10	87-50 / 67	Mstów	średniowiecze	Ślad osadn.	0,1	Dz.837/1
171	Małusy Wielkie St.11	87-50 / 68	Mstów	Pradzieje Wczesne średniowiecze	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.836/3
172	Małusy Wielkie St.12	87-50 / 69	Mstów	Pradzieje średniowiecze	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.820-822
173	Małusy Wielkie	87-50 / 70	Mstów	Kult.łazycka- halsztat	Ślad osadn.	0,5	Dz.5/8

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

	St.13			średniowiecze	Punkt osadn.		
174	Małusy Wielkie St.14	87-50 / 71	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.5/8
175	Małusy Wielkie St.15	87-50 / 72	Mstów	Średniow/ok.n owożytny	osada	0,5	Dz.290-292, 241- 245, 297/2, 298
176	Małusy Wielkie St.16	87-50 / 73	Mstów	Późne średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,1	Dz.259/1, 259/2, 299/2
177	Małusy Wielkie St.17	87-50 / 74	Mstów	Pradzieje Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	1,0	Dz.135-139, 140/2,142/1,143 -150,130,159- 163,164/2,165/2 ,168/2
178	Małusy Wielkie St.18	87-50 / 75	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.157, 158/2, 159.160
179	Małusy Wielkie St.19	87-50 / 76	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada osada	0,5	151/2, 152,130
180	Małusy Male St.9	87-50 / 77	Mstów	Pradzieje Średniowiecze Późne średniowiecze osada	Ślad osadn. Osada Osada osada	0,5	Dz. 475/5, 475/6, 473, 474/4
181	Małusy Male St.10	87-50 / 78	Mstów	Owr- kult.przeworsk a Średniow/ok.n owożytny Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn.	0,5	Dz. 472, 473
182	Małusy Male St.11	87-50 / 79	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Osada osada	0,5	Dz.465-467
183	Małusy Male St.12	87-50 / 80	Mstów	Pradzieje Średniowiecze	Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz.58, 274/1, 274/2

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

				Ok.nowożytny	osada		
184	Małusy Male St.13	87-50 / 81	Mstów	Średniow/ok.n owożytny	osada	0,5	Dz.55/4, 56/1
185	Małusy Male St.14	87-50 / 82	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.82,83
186	Brzyszków St.4	87-50 / 83	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.7/2, 8/2
187	Srocko St.14	87-50 / 84	Mstów	Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. osada	0,5	Dz.374/6,375/6, 373/6, 374/7, 375/7, 373/7
188	Srocko St.15	87-50 / 85	Mstów	Ok.nowożytny	Ślad osadn.	0,1	Dz.226/14
189	Srocko St.16	87-50 / 86	Mstów	Epoka kamienia Kult.łużycka Średniowiecze Ok.nowożytny	Ślad osadn. Osada Ślad osadn. Ślad osadn.	0,5	Dz. 189/1, 190/1, 191/1
190	Kobyliczyce St.1	87-51 / 10	Mstów	Ok.nowożytny	Ślad osadn.	0,1	Dz.878
191	Kobyliczyce St.2	87-51 / 11	Mstów	Ok.nowożytny	Ślad osadn.	0,1	Dz.737

Objaśnienia;

epoka kamienia : epoki kamienia –ogólnie (paleolit,mezolit,neolit) na podstawie znalezisk materiałów krzemienych

kultura łużycka : kultura łużycka z epoki brązu, w przypadku fazy rozwojowej kultury z wczesnej epoki żelaza i później wpisano halsztat,

halsztat/laten ovr : okres wpływów rzymskich

Wcz.ep. brązu-kult.cer.sznur. : wczesna epoka brązu – kultura ceramiki sznurowej

pradzieje : znaleziska powierzchniowe z okresów pradziejowych , nie dające się wydatować bez szczegółowych badań archeologicznych

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

ZAŁĄCZNIK NR 3

ZABYTKI RUCHOME GMINA MSTÓW

I.p.	miejsowość	Obiekt	adres	Forma ochrony
	MSTÓW			
	Kościół pw.			
1.		ołtarz główny , późny barok, ok. 1745, rzeźby: grupa Wniebowzięcia NMP, św. Grzegorz, św. Augustyn, św. Hieronim, grupa Trójcy świętej, płaskorzeźby na cokole: Zwiastowanie, Pokłon Pasterzy	ul. Targowa 2	Rejestr zabytków B-58/1-52/95, z dnia 25.04.1995
2.		Ołtarz boczny (w lewym ramieniu transeptu) późnobarokowy, ok. poł. XVIII w; rzeźby: Chrystus Ukrzyżowany, św. Maria Magdalena, Matka Boska, Szymon z Cyrenei, św. Longin, aniołki		
3.		Ołtarz boczny (w prawym ramieniu transeptu) późnobarokowy, ok. poł. XVIII w; rzeźby: św. Józef, św. Gedeon, św. Jan Chrzciciel, św. Jan Ewangelista, anioły		
4.		Ołtarz boczny (lewy przy tęczy) późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: dwie alegoryczne postacie kobiece, aniołki; płaskorzeźba: Chrzcist św. Augustyna		
5.		Ołtarz boczny (prawy przy tęczy) późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: św. Jan Nepomucen, św. Antoni Padewski, aniołki; płaskorzeźba Nawiedzenie NMP		
6.		Ołtarz boczny (lewy przy wsch. parze filarów międzynawowych), późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: Matka z chorym dzieckiem, chromy, aniołki		
7.		Ołtarz boczny (prawy przy wsch. parze filarów międzynawowych) późnobarokowy, po poł. XVIII w; rzeźby: św. Mikołaj, nieokreślony św. Biskup		
8.		Ołtarz boczny (lewy w środkowym przęśle naw bocznych), rokokowy, 2 poł. XVIII w, niearchitektoniczny; obrazy: św. Ignacy Loyola, św. Eufemia		

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

9		Ołtarz boczny (prawy w środkowym przęśle naw bocznych) , rokokowy, 2 poł. XVIIIw, niearchitektoniczny; obrazy:św. Mikołaj, św. Barbara		
10		Obraz „Opatrzność Boża”, późnobarokowy, 2 poł. XVIII w.		
11		Obraz „ Michał Archanioł”, późnobarokowy 2 poł. XVIII w.		
12		Ambona, późnobarokowa , 2 poł. XVIII w (przerobiona), z płaskorzeźbionymi postaciami czterech Ewangelistów		
13		Organy i prospekt organowy, późnobarokowy, 2 poł. XVIII w. Pozytyw wbudowany pośrodku chóru muzycznego; rzeźby: Króla Dawida, św. Cecylii, muzykujących aniołów, Boga Ojca w glorii w otoczeniu aniołów.		
14		Chrzcielnica , barokowa z 1714 r; rzeźba św. Jana Chrzciciela w zwieńczeniu		
15.		Kropielnica, barokowa z 1714 r.		
16.		Tron opacki,późnobarokowy, 3 ćw. XVIII w		
17.		Stalle kanonickie, późnobarokowe, 3 ćw. XVIII w.		
18.		Ławki dwu-, trzy- i czterorzędowe, późnobarokowe, 1 poł. XVIII w.		
19.		Konfesjonaly (6 sztuk), późnobarokowe, 2 poł. XVIII w; obrazy w zwieńczeniu: niezidentyfikowany święty, Król Salomon, św. Maria Egipcjanka, św. Marta, niezidentyfikowany święty z insygniami królewskimi, Chrystus		
20.		Feretron, rokokowy, 2 poł. XVIII w.; obrazy: Matka Boska Różańcowa, Trójca Święta		

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

21.		Feretron, rokokowy, 2 poł. XVIII w;obrazy: św. Anna Samotrzecia, św. Józef i św. Joachim		
22.		Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany”, barokowy 1 poł. XVII w.		
23.		Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany”, późnobarokowy XVIII w.		
24		Obraz Matka Boska Szkaplerzna, barokowa , XVII w; sukienki srebrne , trybowane XVII/XVIII w		
25		Obraz św. Augustyn, barokowy, po poł. XVIIIw		
26		Obraz św. Anna Samotrzec, barok, po poł. XVIII w		
27		Obraz św. Walenty, barokowy, 1 poł. XVIII w, sukienka srebrna , trybowana		
28		Obraz „Wizja św. Antoniego Padewskiego, barokowy, ok. poł. XVIII w		
29		Obraz „Biskup Iwo Odrowąż nadający przywilej kanonikom regularnym”, barokowy XVII w.		
30.		Obraz „Zabójstwo św. Stanisława” , barokowy, 1636 r.		
31.		Obraz „Chrystus i Jawnogrzesznica”, barokowy, ok. poł. XVII w.		
32.		Obraz „Cudowne rozmnożenie chleba”, barokowy XVII w (?)		
33.		Obraz „Święci Męczennicy”, barokowy XVIII w.		
34.		Obraz „Św. Stanisław Biskup i król Bolesław Śmiały”, neobarokowy XIX w.		
35.		Obraz , portret prepozyta Franciszka Atanazego Tańskiego, pocz. XIX w.		
36.		Obrazy Stacje Męki Pańskiej, barokowe, XVIII w (przemalowane)		
37.		Obraz „Św. Maria Magdalena”, barokowy, XVIII w, sukienka z blachy srebrnej trybowanej		

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MSTÓW – ZARYS HISTORII GMINY

38.		Obraz „Św. Wojciech”, barokowy, XVII w (pochodzący z ołtarza głównego z kaplicy cmentarnej pw. św. Wojciecha		
39.		Monstrancja , późnobarokowa z 1708 r.		
40.		Monstrancja , późnobarokowa z 1732 r.		
41.		Kielich, barokowy, 2 poł. XVII w.		
42.		Puszka, barokowa, 1612 r		
43.		Relikwiarz św. Walentego (w kształcie ręki), barokowy z XVII w i 2 poł. XVIII w		
44.		Pacyfikał z plaketką Matki Boskiej z Dzieciątkiem, manierystyczny , 1630-40.		
45.		Pacyfikał, rokokowy, ok. poł. XVIII w.		
46.		Krzyż ołtarzowy, ze srebrną plaketką w kształcie serca i herbem Jastrzębiec, barokowy, 1 poł. XVII w.		
47.		Krzyż ołtarzowy, barokowy , XVIII w.		
48.		Łódka na kadzidło, renesansowa, 2 poł. XVI w. (stopa nowa)		
49.		Kadzielnica, klasycystyczna, 1 poł. XIX w.		
50.		Ornat biały, barokowy , XVIII w		
51.		Dekoracja sztukatorska sklepienia w zakrystii, barokowa, XVII/XVIII w.		
52.	Jaskrów	Rzeźba św. Rodzina	Ul. Czeszochowska	
53.	Mstów	Rzeźba św. Floriana	ul. 16 Stycznia	
54.	Mstów	ołtarz XVIII w. z kościoła św. Wojciecha		
55.	Mstów	obraz św. Wojciecha z kościoła pw. św. Wojciecha		